

ธรรมาธิปไตยไม่มา
จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ
(จุดบรรจบ : รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

อนุพงษ์คุณากร
(ป. อ. ปยุตโต)

ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมาธิปไตยจากพหุชน

๑๒ มีนาคม ๒๕๕๔

ธรรมาธิปไตยไม่มา จักรวรรดิประชาธิปไตยไม่เจอ

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-94143-8-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — มีนาคม ๒๕๕๙

๓๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ — มีนาคม ๒๕๕๙

- มูลนิธิพุทธธรรม

แบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่

คำปรารภ

หนังสือนี้ ที่จริง ไม่จำเป็นต้องเขียนคำนำหรือคำปรารภ เพราะ
มีความเป็นมาปรากฏอยู่ที่เชิงอรรถหน้าแรกแล้ว และถึงจะเขียน ก็
ไม่อาจเขียนอะไรมาก เพราะผู้ขอพิมพ์ (ได้ทราบว่ามีมากมายหลาย
ท่าน) เร่งรัดรออยู่ บอกว่าอยากจะรีบแจกให้ได้อ่านกันเร็วๆ มากๆ
เพื่อจะช่วยให้เห็นทางที่จะดำเนินสู่ความสงบสุขโดยธรรม

เพราะฉะนั้นก็จึงปรารภเพียงเท่านี้ และขอร่วมตั้งใจปรารถนาดี
ขอให้ทุกท่านตั้งอยู่ในธรรม และประสบประโยชน์สุขจากการดำเนิน
ในธรรม ทุกท่าน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๒ มีนาคม ๒๕๔๔

สารบัญ

คำนำรารา

ก

ธรรมาธิปไตยไม่มา จิงหาประชาธิปไตยไม่เจอ

๑

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

๑. เป็นกลาง? กว้าง และ ไกล

๑

เขาไล่นายกฯ ชาวพุทธจะมีบทบาทอะไรดี

๑

เพื่อทุกกาล ไม่ใช่เฉพาะกิจ เป็นกลาง ไม่ใช่แค่กลุ่ม

๒

ถึงเอาชนะได้ ก็ไร้ความหมาย ถ้าไม่หลุดจากวังวน

๕

เป็นกลาง ไม่ใช่อยู่กึ่งกลาง ไม่ใช่ครึ่งๆ กลางๆ

๗

๒. ธรรมาธิปไตย กับ หรือ ใน ประชาธิปไตย

๑๐

ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย ต้องชัดว่าอันไหนเป็นอะไร

๑๐

ไม่มีระบอบการปกครอง ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย

๑๑

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

๑๓

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

๑๕

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

๑๖

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

๑๗

ในธรรมาธิปไตย จะเอาธรรมไหน ไว้ถกกันต่อไป

๑๘

๓. กฎคนทำ ต้องเพื่อ กฎแห่งธรรม	๒๐
ธรรมชั้นสอง ต้องรองรับธรรมชั้นหนึ่ง	๒๐
ในธรรมาธิปไตย ถ้าเป็นผู้ปกครอง ต้องเอาธรรมไหน	๒๒
กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ เมื่อกฎคนทำมีประสิทธิภาพ	๒๔
กฎหมายเป็นสมมติ แต่เจตนาเป็นของจริง	๒๖
ผู้ปกครองต้องดูแล ให้กฎคนทำ นำสู่ผลตามกฎแห่งธรรม	๒๘
 ๔. ธรรมาธิปไตยของผู้ปกครอง	๓๑
ธรรมของนักปกครอง กับ ธรรมของนักธุรกิจ	๓๑
เรายังต้องก้าวไปอีก สู่ความเป็นธรรมและสันติสุขที่สากล	๓๓
พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง	๓๕
ธรรมของผู้ปกครอง ตามครรลองราชประเพณีไทย	๓๗
 ๕. เพื่อธรรม จึงต้องการปัญญา	๓๙
วิธีการทางปัญญา คือค้นหาธรรม จึงไม่มีความรุนแรง	๓๙
รัฐธรรมนุญมุ่งตั้งธรรมที่จะเป็นหลักของสังคมประชาธิปไตย	๔๑
สมานฉันท์สำคัญต่อประชาธิปไตย	๔๒
จะปฏิรูปการเมือง ผู้ร่างรัฐธรรมนุญต้องพัฒนาปัญญา	๔๓
ตั้งแต่เลือกตั้ง ยันร่างรัฐธรรมนุญ ยังยากจะหวัง?	๔๕
สังคมไทยเสื่อมทรุดห่างไกลจากธรรมาธิปไตย?	๔๗

๖. หนทางสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ๔๙

จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม ธรรมาธิปไตยก็ต้องมา ๔๙

ปัญหามีแค่ว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้ ไม่เป็นธรรม ๕๑

ที่จะปฏิรูปการเมือง ก็แค่จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม ๕๔

๗. นำธรรมาธิปไตยมาให้แก่ประชาธิปไตย ๕๗

จับประเด็นให้ชัดไว้ ไม่ว่าวุ่นไปกับสถานการณ์ที่สับสน ๕๗

มองให้กว้างให้ไกล ไม่มองแค่คนที่อยู่ในวังวน ๕๘

หายวุ่นเมื่อใด ควรมาจับหลักสำคัญที่เป็นเรื่องกว้างไกล ๖๐

ให้การศึกษามีคุณภาพ

ที่จะนำธรรมาธิปไตย มาให้แก่ประชาธิปไตย ๖๒

๘. ธรรมาธิปไตย ตอนเดียวจบ ๖๕

“ประชาธิปไตย” เพิ่งเกิดใหม่จาก democracy ๖๕

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี ๖๗

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง ๖๙

ธรรมาธิปไตยของนายกรัฐมนตรี ชี้ชะตาประชาธิปไตย ๗๑

ธรรมาธิปไตย พิสูจน์นักบริหารที่ยิ่งใหญ่ยามฝ่าวิกฤต ๗๓

ธรรมาธิปไตยมา จะแก้ปัญหาได้ถูกทาง ๗๔

ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ^{*}

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

- ๑ -

เป็นกลาง? กว้าง และ ไกล

เขาไล่่นายกฯ ชาวพุทธจะมีบทบาทอะไรดี

ผู้ห้วงสถานการณ์: กราบนมัสการครับ

พระอาจารย์: มีอะไรหรือ?

ผู้ห้วงสถานการณ์: พอดีมีเรื่องไล่่นายกฯ โดยสนธิกับมหาจำลอง ฯลฯ
ทีนี้เราก็เป็นห่วงว่า ถ้าชาวพุทธไม่ได้มีปฏิกริยาที่แสดงออกอะไรบ้าง
ทางด้านสังคม เขาก็จะมองว่าพวกเราไม่มีน้ำยา *ประการหนึ่ง* และ
ประการที่สอง เราคิดว่า ถ้าเกิดมีการปฏิรูปรัฐธรรมนูญขึ้นมา ใน
การที่เราจะไปเสนอความคิดเข้าไป เดี่ยวเขาจะไม่ฟัง ก็เลยคิดว่าเรา
ควรจะมีบทบาทอะไรสักอย่างหนึ่งบ้าง

---

^{*} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ตอบคำถามของคณะบุคคลในเครือข่ายองค์กร
พระพุทธศาสนา ซึ่งได้เร่รุดไปนมัสการที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อตอนค่ำ วันที่ ๒๖
กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ (บางท่านเสนอให้ตั้งชื่อเรื่องนี้ว่า “ธรรมาธิปไตยไม่มา
ประชาธิปไตยก็ไม่มี”)

[ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร ด้วยความเอื้อเฟื้อของคุณพุทธชาติ แผนสมบุญ]

(ในพวกเรา) ก็มีผู้ให้ความคิดว่า เราควรจะเสนอความคิดเรื่องธรรมาธิปไตยเข้าไปในตอนนี้เสียเลย เพื่อเป็นการบอกให้เห็นว่าประชาธิปไตยมีส่วนของแนวคิดที่เป็นทุนนิยม ซึ่งก่อปัญหาทั้งหมดตอนนี้รัฐบาลก็มีปัญหา เพราะว่าไม่มีความชอบธรรม เอาค่านิยมไม่ถูกต้องมาปกครองประชาชน และการเสนอธรรมาธิปไตยก็เป็นทางออกของการปฏิวัติรัฐธรรมนูญใหม่

ทีนี้ ถ้าเราเกิดไปเข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็จะเป็นผลเสีย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายทักษิณ หรือมหาจำลอง หรือสนธิ ก็จะทำให้สร้างผลเสียให้หมด เพราะฉะนั้น ในการเสนอหลักการออกไป ก็จะเป็นไปในลักษณะการเสนอความคิดมากกว่า จึงได้มีการทำ(แถลงแนวความคิด)เป็นแถลงการณ์ขึ้นมา (อ่าน แถลงการณ์ . . .)

กราบเรียนถามท่านว่า ถ้าเราจะเสนอความคิดเข้าไปในตอนนี้จะเหมาะสมหรือเปล่า

พระอาจารย์: เหมาะนะเหมาะ แต่ต้องให้เข้ม ต้องให้เห็นชัดเจน

หนึ่ง ต้องชี้ปัญหาให้ชัดว่า สภาพปัจจุบันนี้มันแย่ และก็รวมทั้งที่เป็นมาก่อนด้วย

สอง ต้องชี้ให้เห็นว่า วิธีแก้ของพวกเขาคุณนี้มันไม่พอ ยังไม่ตรงจุดที่จะให้หลุดพ้นจากวังวน จึงจะไม่ได้ผลจริงจังยั่งยืน

แต่ที่ว่านี้ ก็ต้องยกมาชี้เป็นอย่างๆ ต้องพูดให้ชัดไปเลยว่ามันเพราะอะไร

เพื่อทุกกาล ไม่ใช่เฉพาะกิจ เป็นกลาง ไม่ใช่แค่กลุ่ม

แต่ก่อนที่จะมาพูดเรื่องนี้ อาตมาอยากจะพูดกว้างๆ อีกหน่อย คือ ท่าทีที่ว่าชาวพุทธจะเข้าไปในสถานอะไร

เราต้องมองก่อนว่า ชาวพุทธนี้ไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ ไม่ใช่กลุ่มหนึ่งเหมือนกับกลุ่มอื่นๆ

พวกคนที่เคลื่อนไหวทำการกันอยู่นี้ เขาบอกว่า เขามีอุดมการณ์ เขาทำเพื่อประชาธิปไตย เพื่อส่วนรวม เพื่อประเทศชาติ บ้างก็ทำเพื่อกลุ่มผลประโยชน์ของตัวเอง ซึ่งก็เป็นความจริงว่า กลุ่มผลประโยชน์ในบางเรื่องก็เป็นสิ่งที่ดี เช่น เขาทำเพื่อเกษตรกร เพื่ออะไรต่ออะไร เขาไม่ได้ทำเพื่อส่วนตัว แต่มันก็เป็นกลุ่มหนึ่งๆ

ทีนี้ในเรื่องกลุ่มอย่างนี้ บางทีไปมองว่าชาวพุทธก็เป็นกลุ่มๆ หนึ่ง แล้วก็จะไปโยงถึงขนาดที่ว่า เดียวเวลาเขาร่างรัฐธรรมนูญ เขาจะได้ฟังเรา จะได้เอื้อต่อชาวพุทธหรือต่อพระพุทธศาสนา

เราจะมองอย่างนั้นไม่ได้ เพราะเรื่องของชาวพุทธ เรื่องพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของธรรมะ ซึ่งเป็นของกลาง เป็นเรื่องคุณความดีที่เป็นหลักการสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะปฏิบัติ ไม่ว่าเขาจะเป็นนักการเมืองหรือเป็นอะไรก็ตาม ยิ่งในเรื่องการเมืองซึ่งเป็นงานส่วนรวม คนจะต้องตั้งมั่นในธรรม

ทีนี้ การที่มีชาวพุทธเข้ามาตั้งองค์กรทำงานเพื่ออุดมการณ์นั้นก็เพื่อมาเตือนมนุษย์ทุกคน ไม่ใช่มาทำงานเฉพาะกิจแบบพวกที่จะมาแก้ไขปัญหาปัจจุบันของรัฐบาล ที่เขามาคัดค้าน จะถอดถอนนายกฯ หรือจะให้นายกฯ ออก อะไรอย่างนี้ ปฏิบัติการของเขาอย่างนี้เป็นเรื่องที่ว่า แม้จะมีอุดมการณ์ที่มุ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ก็ยังเป็นเรื่องเฉพาะกิจ

ส่วนธรรมะนั้น เป็นเรื่องยืนตัวระยะยาว เป็นเรื่องส่วนรวมวงกว้างทั้งหมด เมื่อมีเรื่องอะไรก็ตาม คนก็ต้องยึดถือธรรมเป็นหลัก

การที่ชาวพุทธนำพุทธศาสนาเข้ามานี้ หมายความว่า เมื่อมีกิจกรรมหรือเรื่องราวของส่วนรวมอะไรขึ้นมา เราถือว่าธรรมเป็นหลักสำคัญที่ทุกคนจะต้องตระหนักไว้ และต้องปฏิบัติให้ถูก เราเห็นความสำคัญอันนี้ เราจึงต้องมาชี้มาย้ำว่า พวกคุณนี่อย่าลืมธรรมนะ ไม่ว่าใครทั้งนั้น ทุกคนต้องปฏิบัติให้ถูกต้องให้เป็นธรรมให้ตรงตามธรรม

ไม่ใช่หมายความว่า พุทธศาสนามาเป็นกลุ่มหนึ่ง ในบรรดากลุ่มทั้งหลายอย่างเขา แต่ไม่ว่าใครก็ตามทำเรื่องอะไรขึ้นมา ธรรมะก็ต้องเป็นเรื่องที่เขาทุกคนต้องยึดถือทั้งนั้น เราเห็นความสำคัญอันนี้ จึงออกมาเตือนว่า นี่พวกคุณอย่าลืมนะ ปฏิบัติให้ถูกนะ

เรื่องนี้ต้องพูดกันไว้ให้ชัด เพราะเดี๋ยวจะไปในีกว่า เราในนามของพระพุทธศาสนา เป็นกลุ่มผลประโยชน์อะไรกลุ่มหนึ่ง

อย่างน้อยต้องแยกแยะได้ว่า ที่เขาทำกันนั้นเป็นเรื่องเฉพาะกิจ เช่นเขารวมตัวกันมาในการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล ที่เกิดเรื่องตอนนี้ว่าจะลาออก หรือจะยุบสภา อย่างนี้คือเขาทำเฉพาะกิจ

ย้ำไว้อีกว่า เรื่องของธรรมะนี้เป็นเรื่องระยะยาวยืนตัววงกว้าง ครอบคลุมหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรเกิดขึ้น คนก็มีธรรมเป็นหน้าที่ทุกคนนั่นแหละมีหน้าที่ต้องทำให้ถูกต้อง แต่ที่นี้เขาไม่ทำ เราก็เข้ามาเตือนเขา ให้ปฏิบัติตามธรรม นี่ทำที่ต้องตั้งให้ถูก นี่หนึ่งละ เรื่องธรรมะไม่ใช่เรื่องเฉพาะกิจ

แล้วก็อย่างที่ว่า สอง เราไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ อย่างถือว่าเออ... ฉันเป็นกลุ่มชาวพุทธ ก็เข้ามาร่วมด้วยนะ เวลาว่างรัฐธรรมนุญก็อย่าลืมนะ ใส่เรื่องที่ผมต้องการด้วยนะ ซึ่งจะกลายเป็นว่าเราเป็นกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาเพื่อหาทางสนองผลประโยชน์ของเรา นั่นไม่ใช่เลย

เพราะพระพุทธศาสนาไม่มีเรื่องผลประโยชน์อะไรที่จะเรียกร้องเอา

แต่เราเพียงมาชี้ เมื่อเขาไม่มองให้ตรงให้ถูกต้อง เราก็มาบอกมาเตือน เช่นในเรื่องรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ก็เป็นหน้าที่ของเขาคือเป็นคนไทยทุกคน หรือทุกคนที่เกิดหรืออยู่ในประเทศไทย จะต้องรู้ต้องคิดต้องเข้าใจ และต้องให้มีการบัญญัติที่ถูกต้อง ให้เป็นความชอบธรรม ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติของเขานั้นแหละ เมื่อเขาไม่ใส่ใจ เราก็ต้องเตือนให้เขารู้จักหาความรู้ และให้เขารู้จักใช้ปัญญา เพื่อให้ทำให้ถูกต้องตรงนั้นให้ดี เราไม่ได้เป็นกลุ่มที่เกี่ยวกับผลประโยชน์อะไรของตัวทั้งสิ้น

ถึงเอาชนะได้ ก็ไร้ความหมาย ถ้าไม่หลุดจากวังวน

แล้วต่อไป เวลาในเมื่อมันมีปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ ก็เกิดมีคู่กรณีขึ้นมา ตอนนั้นก็เห็นกันว่าคู่กรณีเกิดขึ้นแล้ว กลายเป็นสองฝ่าย และก็จะมี การพยายามเอาชนะกัน และในการพยายามเอาชนะกัน มันก็จะเกิดมีการทำเล่ห์กล คิดอุบายเพื่อเอาชนะกัน

ในเมื่อฝ่ายหนึ่งมีอุบาย อีกฝ่ายหนึ่งก็จะทำอุบายมาแก้กัน ก็เป็นปัญหาขึ้นมา เราก็ต้องระวังตัว อย่าตกเข้าไปในกลอุบายของพวกนี้ หมายความว่า ถ้าเราไปทำการอยู่ในกลอุบายที่เขาวางไว้ เราก็ไปตกเป็นพรรคพวกของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นี่ก็ต้องระวังไว้

เราต้องเข้าใจว่า เขามาถึงขั้นที่ทำอุบายเพื่อเอาชนะกัน ซึ่งเมื่อทำไป บางคนก็จะลืมแม้แต่อุดมการณ์ เพราะมัวไปมุ่งที่จะเอาชนะเท่านั้น

แล้วที่กว้างออกไปก็คือ เมื่อมองระยะยาว ในเรื่องประชาธิปไตย

ที่มาเป็นปัญหากันอยู่นี้ แม้แต่ในรัฐบาลเองก็มีคนที่มีประวัติว่าเคยร่วมอุดมการณ์กันมากับพวกข้างนอก เคยเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย เคยเคลื่อนไหวมาเอง

แต่ตอนนี้กลายเป็นว่า พวกตัวเองที่เคยเคลื่อนไหวมาด้วยกันนั้นแหละ เช่น พวก ๑๔ ตุลาฯ ขนาดชั้นนำด้วย ที่ไปอยู่ในรัฐบาลทำไมจึงกลายเป็นอย่างนี้ เหมือนกับว่าได้ละทิ้งอุดมการณ์ไปเสียแล้ว เรื่องเหล่านี้เขาว่ากันเอง

ไม่ว่าเขาจะเป็นอย่างไรก็ตาม ที่ยกมาพูดนี้ก็ให้เห็นว่า ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง มันก็แสดงชัดว่า ยังไม่มีหลักประกันอันใดที่ดีพอ ที่จะสร้างและรักษาประชาธิปไตย

เมื่อบุคคลผู้มีอุดมการณ์นี้ยังอยู่นอก แล้วขณะที่พวกวงในซึ่งเป็นรัฐบาลทำอะไรผิดพลาด พวกวงนอกนั้นมาแล้ว มาแก้ไข ปัญหาเสร็จสิ้นไป แล้วพวกวงนอกนี้เกิดมีสถานะ กลายเป็นวงในมีอำนาจขึ้นมา อ้าว... มองดูจากบทเรียนก่อนนี้ และที่เป็นอยู่กันนี้คิดว่า มันก็อาจจะเป็นอย่างนั้นอีก อย่างน้อยมันก็ได้แก้ปัญหาจริง แต่มันก็จะเป็นวงจรอยู่อย่างนี้

ก็ต้องมองระยะยาวว่า วงจรแบบนี้จะแก้ไขได้อย่างไร เช่นว่า ทำไมคนที่เคยเป็นเจ้าของของอุดมการณ์หรือร่วมในอุดมการณ์อย่างสำคัญเหล่านี้ เมื่อเข้าไปอยู่ในสถานะแห่งอำนาจแล้ว หรืออยู่ในช่องทางแห่งผลประโยชน์แล้ว อย่างน้อยทำไมไม่สามารถไปยืนหยัดในหลักการ ที่จะแม้แต่ช่วยตรึงผู้นำที่ว่า ถ้าเขาทำไม่ถูกต้อง ก็ยันไว้ หรือตัวเองยังยืนหยัดอยู่ได้

ถ้าอย่างนี้ ในระยะยาว พวกที่เคลื่อนไหวอะไรนี้ เราก็ไว้วางใจไม่

ได้ พอใครเข้าไปได้ตำแหน่ง ฐานะ อำนาจ มันก็จะเป็นอย่างที่เขา
เองกล่าวก่อนกัน หมุนเวียนอยู่อย่างนี้...

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องคิดแก้ไขปัญหาระยะยาวนี้ด้วย เพราะ
ว่าจากตัวอย่างในประวัติศาสตร์ และแม้แต่เหตุการณ์ใกล้ๆ ที่ยังไม่
เป็นประวัติศาสตร์ มันก็เกิดปัญหาแล้ว นี่ต้องมองอย่างนี้ด้วย

เป็นกลาง ไม่ใช่อยู่กึ่งกลาง ไม่ใช่ครึ่งๆ กลางๆ

ชาวพุทธในที่นี้ก็คือเรื่องธรรมะ เรื่องหลักการใหญ่ของส่วนรวม
ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องคำนึงถึงหมดทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เรา
จะต้องแก้ปัญหาก็ครอบคลุมกว่า ไม่ใช่มายุ่งอยู่กับคนสองพวกนั้น
แต่ว่าต้องมองทั้ง ๒ พวกนี้ เพื่อที่จะให้เขาแก้ปัญหาก็ถูกต้อง

เมื่อวางตัวให้ถูกต้องอย่างนี้ มันก็ไม่มีเรื่องที่จะไปเข้ากับ
ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ชาวพุทธต้องมองให้ถูก เพื่อตัวเองจะได้วางสถานะ
ท่าทีให้ถูกต้อง

นี่แหละที่บอกแล้วว่า ธรรมะเป็นหลักการใหญ่ เป็นของกลาง
ธรรมะเป็นเรื่องสากลกว้างขวางรวมทั่วทั้งหมด ไม่เข้าใครออกใคร
ทั้งนั้น เราก็ถือหลักไว้ ใครไม่ทำตามหลัก หลักมันก็ว่าคุณทั้งนั้นแหละ

ผู้ห่วงสถานการณ์: ที่ก่อนหน้านี้ท่านบอกว่า ก็น่าจะว่าทั้งสองฝ่าย
หมายความว่าอย่างไร?

พระอาจารย์: ก็นี่แหละ คือที่ว่า เราไม่ได้ว่าใครทั้งสองฝ่าย แต่มัน
เป็นไปเองในตัว ที่ว่าหลักนั่นเองจะเล่นงานทั้งสองฝ่าย คือเราว่าไป
ตามหลัก แล้วหลักธรรม หรือหลักการนี้ ไม่ว่าจะเป็นใคร คุณจะเป็น
ฝ่ายหรือไม่เป็นฝ่าย ก็อยู่ในนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าเขาจะเป็นฝ่ายไหน เขาก็

ต้องเอาตามนี้ ถึงใครจะไม่เป็นฝ่าย ก็ต้องเอาตามนี้เหมือนกัน หลักการที่มันแท้ ที่เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม คุณปฏิเสศไม่ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าคุณจะถูกฝ่ายหรือไม่ถูกฝ่าย

ไม่เฉพาะคนถือฝ่าย ที่เป็นสองฝ่ายนั้น ถึงจะเป็นคนนอกฝ่าย ก็เหมือนกัน **หนึ่ง** ก็คนทั้งนอกฝ่ายและในฝ่าย **สอง** ก็พวกในฝ่ายที่มีสองฝ่าย สามฝ่าย ฯลฯ รวมแล้ว ไม่ว่าจะนอกฝ่ายหรือในฝ่าย หรือสองฝ่าย หรือกี่ฝ่าย ก็ต้องขึ้นกับธรรมะทั้งหมด ธรรมะครอบคลุมหมด

อย่างนี้แหละที่ว่าธรรมะเป็นกลาง ใครจะเป็นกลางก็ต้องเอาอย่างธรรมะ แต่จะต้องเข้าใจความหมายของความเป็นกลางนี้ให้ชัด

ในแง่หนึ่ง เป็นกลาง คือเป็นของกลางที่ทุกคนเข้าถึงครอบครอง เสพใช้ได้เท่ากันเสมอกัน เหมือนเวลา เหมือนอากาศ ธรรมะก็เหมือนเป็นสมบัติของทุกคน ใครจะปฏิบัติจะใช้หรือไม่ก็แล้วแต่ ก็ได้รับผลหรือขาดผลไปตามความเกี่ยวข้องของตน ดังความหมายในแง่ต่อไป

อีกแง่หนึ่ง เป็นกลางก็อย่างที่ยกแล้วว่าไม่เข้าใครออกใคร เช่น แสดงผลต่อทุกคนเท่ากันเสมอกัน เหมือนเวลา ๑ ชั่วโมง หรือ ๑ วัน หรือเท่าไรก็ตาม ก็เท่ากันเสมอหน้าแก่ทุกคน ไม่เลือกไม่รอใคร

อีกแง่หนึ่ง เป็นกลาง คือ ไม่เอนเอียงด้วยอคติ ไม่ถือตามความเกี่ยวข้องส่วนตัว ไม่ยอมตามความรู้สึก แต่ว่าไปตามหลักฐาน ข้อมูล ข้อเท็จจริง ซึ่งนำมาพิสูจน์ความจริง

ถ้าพูดให้สั้นก็ว่า เป็นกลาง คือ **ของ** ทุกคนเท่ากันเสมอกัน และ**ต่อ** ทุกคนเท่ากันเสมอกัน

ที่ต้องมาพูดย้ำความหมายของคำว่าเป็นกลางนี้ ก็เพราะมีการเข้าใจและใช้คำนี้ในความหมายที่เพี้ยนกันบ่อยๆ เช่นกลายเป็น

ว่า อยู่กึ่งกลาง และครึ่งๆ กลางๆ เป็นต้น

เหมือนกับว่า มีคน ๒ คนดื่มสุรา คนหนึ่งดื่มมาก อีกคนหนึ่งดื่มน้อย นายคนหนึ่งมาบอกว่าเขาจะเป็นกลาง โดยจะดื่มน้อยกว่าคนแรก และมากกว่าคนหลัง อยู่กึ่งกลางระหว่างสองคนนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง เหมือนกับว่า มีคนร้ายร่างกายใหญ่โตแข็งแรง กำลังทำร้ายเด็กที่อ่อนแอกว่า มีคนอีกคนหนึ่งยืนดูเฉยอยู่ใกล้ๆ เมื่อถูกถามว่าทำไมจึงไม่หาทางช่วยเด็ก เขาก็ตอบว่าเขาเป็นกลาง

ตัวอย่างอื่นๆ เช่น มีคนร้ายแย่งชิงของจากคนเดินทาง คนผู้หนึ่งก็ยืนดูเฉย บอกว่าตนเป็นกลาง หรือมีคนผู้หนึ่งเอน้ำสวกปรกมาเที่ยวสาธรรตถนนหลวงและบ้านผู้คน ชาวบ้านออกมาว่ากล่าวและโต้เถียงกัน ตำรวจคนหนึ่งมายืนดูเฉย บอกว่าตนเป็นกลาง

ตัวอย่างเหล่านี้ เห็นได้ไม่ยากว่าไม่ใช่ความเป็นกลาง เป็นการกล่าวอ้างที่ไม่ถูกต้อง แต่ในโลกในสังคมที่เป็นอยู่กันนี้ ก็มีการอ้างความเป็นกลางแบบนี้กันอยู่เรื่อยๆ และคนจำนวนมากก็ยังเพลินหลงเชื่อตามไปง่ายๆ จึงควรทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด

ในเมื่อธรรมะเป็นกลางต่อทุกคน และเป็นมาตรฐานกลางด้วยทุกคน ทุกฝ่าย และแม้แต่อกฝ่าย รวมทั้งตัวเราเอง ตลอดกระทั่งผู้พูดนี้ ก็ต้องเอาธรรมมาตรวจสอบตนเองว่า ที่เราพูดเราทำอะไรอยู่ เราไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลังอะไร ไม่มีแรงจูงใจซ่อนแฝง เราทำด้วยบริสุทธิ์ใจ โดยมุ่งหมายเพื่อความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของส่วนรวมอย่างแน่แท้

นอกจากนั้น ปฏิบัติการที่ทำอยู่ ก็ต้องชอบธรรมด้วย เช่น ตั้งจิตเมตตาต่อกัน ทำการที่เป็นสุจริต ทั้งกาย วาจา ใจ ไร้ความรุนแรง เป็นแบบอย่างที่ดีงามได้สืบไป

ธรรมาธิปไตย กับ หรือ ใน ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย ต้องชัดว่าอันไหนเป็นอะไร

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องที่ต้องมาต้องการจะพูด คือปัญหาเกี่ยวกับความชัดเจนของหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย เพราะคำแถลงการณ์แสดงแนวความคิดที่เขียนมานั้น ฟังดูเหมือนกับว่าเป็นการพยายามที่จะยกระดับประชาธิปไตย ให้เป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย ใช่ไหม?

ผู้ห้วงสถานการณ์ : ก็เป็นทำนองนั้น

พระอาจารย์: เรื่องประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย อันนี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องชัดเจนด้วยนะ ไม่เช่นนั้นก็นวนเวียนกันอยู่นี้แหละ คลุมเครือๆ แล้วคนภายนอกหรือคนทั่วไปก็จะมองว่าเป็นเรื่องฟุ้งฝัน จึงต้องแยกแยะและพูดออกมาให้ชัด

เท่าที่พูดกันอยู่ คงจะพอจัดได้เป็น ๒ แบบ

แบบที่ ๑ พูดเหมือนกับว่า ธรรมาธิปไตยเป็นการปกครองระบบหนึ่ง ประชาธิปไตยก็เป็นการปกครองอีกระบบหนึ่ง แล้วก็พูดเหมือนจะให้ระบบประชาธิปไตยของเขาปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาไปเป็นระบบธรรมาธิปไตยนี้ แต่พอพูดไป ก็ไม่ชัดแม้แต่จะแยกให้เป็นระบบที่ต่างหากกันอย่างนั้นได้ ก็แค่คลุมเครืออยู่

แบบที่ ๒ ไม่ได้แยกเป็นระบบที่ต่างหากกัน แต่จะให้ระบบประชาธิปไตยนี้แหละมีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย แต่แล้วก็ไม่ชัดอีกว่าประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยนั้นคืออะไร

ตรงนี้ต้องแยกให้ชัดเจน ระหว่างธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย อันไหนอยู่ตรงไหน เป็นอย่างไร และสัมพันธ์กันอย่างไร

ขอถามตรงนี้ว่า คณะที่มาคิดมุ่งไว้ว่าจะเอาแบบไหน ระหว่างประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตยอย่างทีพูดมานั้น คือจะเอาแบบที่ ๑ ที่คล้ายกับถือนธรรมาธิปไตยเป็นระบบอุดมคติ แล้วประชาธิปไตยจะต้องพัฒนาตัวเองขึ้นไปเป็นระบบธรรมาธิปไตย หรือแบบที่ ๒ ว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบ ส่วนธรรมาธิปไตยเป็นเนื้อในหรือเป็นคุณภาพ และจะพัฒนาประชาธิปไตยให้มีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย หรือจะให้มันเป็นแบบอะไรอย่างอื่นอีก

ผู้ห้วงสถานการณ์: คงเป็นแบบที่ ๒

พระอาจารย์: ก็ยังคลุมเครือทั้งคู่

ผู้ห้วงสถานการณ์: ตอนทีอ่านแถลงแนวคิดนั้น ยังคุยกันว่า ถ้าจะแถลงออกไป ต้องโดนใจอย่างทีท่านบอก ว่าเบี่ยงไปต้องสะกิดใจ ไปกระตุกเข่าว่ามีอีกแนวทางหนึ่ง

ทีนี้ คำว่า “ธรรมาธิปไตย” มันค่อนข้างจะเป็นนามธรรม คือถ้าเราไปบอกว่าต้องธรรมาธิปไตย คนไม่รู้เรื่องแน่

ไม่มีระบอบการปกครอง ทีเรียกว่าธรรมาธิปไตย

พระอาจารย์: สับสนมาตลอด คือไปพูดให้ธรรมาธิปไตยเป็นระบบ แล้วมันมีทีไหนระบบธรรมาธิปไตย ทีจัดตั้งวางไว้ว่าให้ทำอย่างนั้นๆ

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง แล้วยังมีการแยกประเภทว่าเป็นแบบไหนๆ และในประเภทที่จัดอยู่นี้ก็ต้องมาแจจแจงว่าจะจัดตั้งอย่างไร มันมีระบบที่กำหนดไว้หมดว่า มีการเลือกตั้งอย่างนั้นๆ มีกระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างนั้นๆ ฯลฯ ต้องดูตรงนี้ จึงต้องชดกก่อนว่า ธรรมาธิปไตยเป็นอะไร มันเป็นระบบหรือเปล่า

แม้แต่ในสังฆะ การปกครองสงฆ์ก็ไม่ได้มีระบบธรรมาธิปไตย การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้เรียกว่าธรรมาธิปไตย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไม่ได้ใช้เป็นแบบแผนการปกครอง

คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า เป็นสังฆะ ซึ่งมีระบบแบบแผนที่จัดตั้งวางข้อกำหนดไว้ เช่น ในการประชุม ในการที่จะตัดสินเรื่องราว ในการออกเสียง เป็นต้น ทั้งหมดเป็นเรื่องที่มีบัญญัติเป็นระบบแบบแผน

ผู้ห้วงสถานการณ์: อันนั้นไม่ได้เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” หรือ?

พระอาจารย์: ไม่เรียกว่าธรรมาธิปไตย มันเป็นคนละเรื่องกับสมัยนี้ที่เรียกประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง

ต้องรู้ก่อนว่า คำว่า “ประชาธิปไตย” สมัยโน้นยังไม่มี แต่ท่านก็มีระบบของท่านที่เรียกว่าเป็น “สังฆะ” และสังฆะนั้นก็เป็นระบบที่มีการจัดตั้ง เช่นว่าจะบวชนาค จะพิจารณาคดี จะลงมติเลือกพระทำงานวัด ก็มีการดำเนินการตามข้อกำหนดที่วางไว้ เช่นว่า จะต้องมืองค์ประชุมเท่านั้น เริ่มตั้งแต่องค์ประชุม ๔ รูป เป็นอย่างน้อย แต่ถ้าเป็นการประชุมตัดสินเรื่องสำคัญอย่างนี้ๆ องค์ประชุมต้องเกิน

กว่านั้น เช่น กิจการอย่างนี้ต้องมี ๑๐ รูปขึ้นไป กิจการอย่างนั้นต้องมี ๒๐ รูปขึ้นไป ฯลฯ และในการดำเนินการพิจารณาดำเนินเรื่องให้สำเร็จเสร็จสิ้น จะต้องเป็นผู้เข้าร่วมอย่างนี้ๆ ต้องมีใครเป็นประธาน ต้องมีผู้ดำเนินการประชุมอย่างนี้ๆ จะใช้เสียงข้างมาก หรือใช้เสียงเอกฉันท์อย่างไร ฯลฯ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าระบบการปกครอง ซึ่งในทางพระไม่ได้มีการใช้คำว่าธรรมาธิปไตย ในเรื่องอย่างนี้

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

ที่นี้ ธรรมาธิปไตยคืออะไร มันก็คือ หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่หรือร่วมอยู่ในระบบการปกครองนั้น

บุคคลที่ไปร่วมประชุมสงฆ์ หรือไปเข้าร่วมประชุมในกิจกรรมประชาธิปไตยใดๆ ก็ตามนั้น ตัวเขาเองแต่ละคนอาจจะใช้เกณฑ์การตัดสินใจแบบอัตตาริปไตย หรือแบบโลกาธิปไตย หรือแบบธรรมาธิปไตย ก็ได้

ลองมองดูปฏิบัติการในกิจกรรมของระบบประชาธิปไตยสิ แค่นี้ เลือกตั้งนี้ ชาวบ้านแต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ชาวบ้านที่มาเลือกตั้งนั้น ถ้าคนไหนตัดสินใจโดยเอาตัวเป็นใหญ่ เอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ ตัดสินใจลงคะแนนโดยเอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นหลัก นี่ถือเป็นอัตตาริปไตย* อะไรจะเกิดขึ้น

---

* อัตตาริปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย ทั้งสามอย่างนี้ จะใช้ในแง่ดีทั้งหมด ก็ได้ ดังเช่นในพระไตรปิฎก (อง.ตัก.๒๐/๔๗๙/๑๘๖) ที่แสดงตัวอย่างไว้ให้เห็นว่า เราอาจจะตัดสินใจไม่ทำชั่วหรือทำความดี ด้วยคำนึงถึงสถานะหรือศักดิ์ศรีของตน (อัตตาริปไตย) ด้วยคำนึงถึงเสียงกล่าวหาของผู้อื่น (โลกาธิปไตย) ด้วยคำนึงถึงธรรม (ธรรมาธิปไตย) แต่แน่นอนว่า การตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ย่อมเป็นข้อที่ดีที่สุด

ถ้าชาวบ้านคนไหนได้แต่คอยฟังเสียงนิยม เรียกว่าไปตามกระแส ไม่มีหลักของตัวเอง ตัดสินใจลงคะแนนแบบเฮไปตามพวก ก็เป็นโลกาธิปไตย อะไรจะเกิดขึ้น

ทีนี้ ถ้าชาวบ้านแต่ละคนที่จะเลือกตั้งนั้น ตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่า ผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคมประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงามความถูกต้องนั้น นี่ก็คือเป็นธรรมาธิปไตย แล้วอะไรจะเกิดขึ้น

แต่ละคนที่มาร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อย่างเช่นชาวบ้านทุกคนที่มาเลือกตั้ง พอตัดสินใจถูกต้อง แต่ละคนนั้นก็เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ใช่ไหม ถ้าแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยอย่างนี้ละก็ ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่เลย

ไม่ว่ากิจกรรมการปกครองระบบไหนก็ตาม ก็เป็นอัตตาธิปไตยหรือโลกาธิปไตย หรือธรรมาธิปไตย ได้ทั้งนั้น แล้วแต่เกณฑ์ในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจที่จะตัดสินใจ แต่ทีนี้ ถ้าเป็นประชาธิปไตย ก็ประชาชนทุกคนนั้นแหละมีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ และในการตัดสินใจนั้น แต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ถ้าจะเทียบเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดๆ สมมติว่า ถ้าผมเลือก ส.ส. โดยเพราะ ส.ส.คนนี้เคยเอาเงินมาให้ผม อันนี้เป็นอัตตาธิปไตย แต่ถ้าผมเลือกเพราะว่าได้ยินว่าคนส่วนใหญ่ชอบเขา อันนี้เป็นโลกาธิปไตย แต่ถ้าคิดว่า เอ... เขาเป็นคนดีไหม เขาเหมาะ

สมที่จะเป็นหรือไม่ อันนี้เป็นธรรมาธิปไตย อย่างนั้นหรือครับ

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

พระอาจารย์: ถูกแล้ว ธรรมาธิปไตย ก็คือ ต้องมีปัญญารู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจลงคะแนนอย่างจริงใจไปตามมติของปัญญานั้น

นี่แหละ พอถึงตรงนี้ มันก็เป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาทันที คือต้องศึกษา จึงจะมีปัญญาให้รู้ได้

ทำไมการศึกษาจึงสำคัญนักสำหรับระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า คนจะตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยได้ จะต้องมีการศึกษา ให้เกิดความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริงความถูกต้องในเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่ต้องศึกษาคนที่มาสมัครรับเลือกตั้ง ว่าบุคคลนี้เป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไร เป็นคนดี เป็นคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้ไหม เป็นคนมีอุดมคติมีจิตที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมจริงหรือเปล่า

แล้วก็ดูตัวเองด้วยว่า ที่เรามาเลือกตั้งนี้ ที่เรามาทำกิจกรรมนี้ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนะ การปกครองนี้เพื่อประเทศชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความถูกต้องดีงาม เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เป็นต้น เมื่อพิจารณาธรรมะทั้งหมดแล้วตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมะนั้น เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย เมื่อมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทุกกรณี ถูกไหม เกณฑ์นี้ใช้ได้ในทุกกิจกรรม ทุกกรณีเลย

เป็นอันว่า ธรรมาธิปไตยนี้ ไม่ใช่เป็นระบบ แต่มันเป็นเกณฑ์การตัดสินใจของแต่ละบุคคล มันอยู่กับตัวเลยทีเดียว

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ธรรมาธิปไตยนี้เป็นคุณสมบัติของคน ไซ้ไหมครับ?

พระอาจารย์: จะว่าเป็นคุณสมบัติ ก็ยังเบาไป มันหนักแน่นและจำเพาะเจาะชัดน้อยกว่าที่บอกว่า เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี จะต้องพูดกันให้ชัดว่า ในเรื่องการปกครองนี้ คำที่สำคัญอย่างยิ่ง คือคำว่า “อำนาจตัดสินใจ”

ธรรมาธิปไตย ทำไมจึงสำคัญ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของ การใช้อำนาจตัดสินใจ

อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า ประชาธิปไตย คือ อำนาจอธิปไตย (sovereignty) เป็นของประชาชน

จะพูดว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หรืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หรือจะว่าประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ก็ถูกทั้งนั้น ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี้พวกเราเป็นใหญ่ละนะ อาจจะรู้สึกโก้ แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆ อยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่นะ เป็นใหญ่อย่างไร แฉนี้ก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่โก้ๆ ถ้ามันโยงกับความใหญ่ จะไปถึงประชาธิปไตยสักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เอาตรงที่ว่ามันดีกว่า คือที่ **อำนาจตัดสินใจ**

(decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

อย่างที่ว่าเมื่อ **อำนาจตัดสินใจ** เป็นหัวใจของระบบการปกครอง ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

ถ้าเป็นระบบเผด็จการ ก็คือบุคคลเดียว ที่เรียกว่าผู้เผด็จการ หรือผู้นำ มีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น **คณะธิปไตย** ก็คือหมู่คณะหรือกลุ่มบุคคล เป็นผู้ มีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น **ประชาธิปไตย** ก็คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ที่นี้ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของ **ธรรมาธิปไตย** คือตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

เมื่อเป็นประชาธิปไตย หลักบอกว่าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน

เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือต้องมีธรรมาธิปไตย

ก็จึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจในการตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม และตรงนี้แหละคือ **ธรรมาธิปไตย**

ตรงนี้คือหัวใจเลยนะ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจ คือหัวใจของการปกครอง และเป็นตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้ตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

แต่ไม่จบแค่นี้ เมื่อก็ได้บอกว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็คืออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน แต่ระบอบประชาธิปไตยของเรา ไม่ใช่เป็นประเภทประชาธิปไตยแบบตรง ที่ประชาชนใช้อำนาจเองโดยตรง เรามีประชาธิปไตยแบบตัวแทน เรื่องจึงมีต่อไปอีกว่า มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน หรือในนามของประชาชน

คนผู้นี้จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจ โดยสามารถพูดได้เต็มปากว่า เพื่อประชาชน ในนามของประชาชน หรือแทนประชาชน โดยที่ว่ามันเป็นการตัดสินใจที่เป็นธรรม ก็คือตัดสินใจเป็นธรรมาธิปไตย

ที่พูดนี้หมายความว่า มันไม่ใช่จบแค่ที่ประชาชนใช้อำนาจตัดสินใจ แต่มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน และตรงนี้ก็คือเรามีผู้นำ ผู้ปกครอง โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีนี้เขาตัดสินใจในนามของประชาชน หรือแทนประชาชนทั้งหมด เพราะว่าตัวแทนของประชาชน คือผู้แทนราษฎรที่มีอำนาจตัดสินใจ ได้เอาอำนาจตัดสินใจไปมอบไว้ที่นายกรัฐมนตรี

ในธรรมาธิปไตย จะเอาธรรมไหน ไว้ถกกันต่อไป

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่นี้ธรรมาธิปไตยของแต่ละบุคคลเท่ากันไหมครับ เช่น สมมติว่าการฉ้อโกง...

พระอาจารย์: อ้อ... ไม่มีทางเท่า แต่เราเอาแค่นี้ก่อนว่า ขอให้เขาเอาหลัก เอาความจริง เอาความถูกต้อง คือเอาธรรมนั่นเอง นี่ต้องหนึ่งเลยนะ

หมายความว่า ใน ๓ อย่าง คือ อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย กับ ธรรมาธิปไตยนั้น ขอให้เอาธรรมะก่อน แล้วธรรมะที่เอานั้นจะแค่

ไหน ก็มาเถียงกันได้ แต่ต้องได้เกณฑ์เริ่มต้นว่า คุณเอาธรรมนะ คุณไม่มุ่งที่ประโยชน์ส่วนตัวนะ คุณไม่มุ่งแค่กระแสนิยมนะ

คุณยอมรับไหมว่า คุณจะมุ่งเอาธรรมะ เรื่องนี้มันพิสูจน์ได้นี่ว่า จุดหมายของคุณอยู่ที่ประโยชน์ส่วนตัวหรือไม่ คุณมุ่งจะเอาใจใคร หรือแค่ไปตามกระแสใหม่ หรือจะเอาธรรมะคือความจริงถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่แท้ที่จริงที่มันคงยั่งยืน

ทีนี้ เมื่อตัดสินใจเอาธรรม คือความจริงความถูกต้องดีงามเอาประโยชน์สุขที่แท้แล้ว ถ้าความเห็นเกี่ยวกับเรื่องของธรรมยังไม่ตรงกัน ก็มาถกเถียงกันได้

เพื่อให้ชัด ขอสรุปอีกทีว่า

ทุกคนต้องเป็นธรรมาธิปไตย ที่จะตัดสินใจเลือกเอาธรรมเหมือนกัน แต่ธรรมที่ต่างคนต้องเลือกเอา อาจจะไม่ใช่เหมือนกัน

กฎคนทำ ต้องเพื่อ กฎแห่งธรรม

ธรรมชั้นสอง ต้องรองรับธรรมชั้นหนึ่ง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ที่นี้ผมเกรงว่า ในทางโลกมันจะไม่มีข้อยุติอย่างในทางธรรม

พระอาจารย์: มี มันดูได้ เห็นได้ มันมีเครื่องเทียบเคียง ก็ดูสิว่า การตัดสินใจในกรณีนั้น มีผลประโยชน์ของตนเองเป็นตัวกำหนดหรือเปล่า หรือแล้วแต่พวกมากลากไป แค่ว่าไปตามกระแส หรือว่าคำนึงถึงธรรมที่เป็นหลักการกฎเกณฑ์กติกาก

พูดถึงกฎเกณฑ์กติกานั้น มันไม่ใช่แค่กฎเท่านั้น เราต้องยอมรับว่า กฎเกณฑ์กติกาอย่างเช่นกฎหมาย ก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง แต่เป็นธรรมชั้น ๒

กฎหมายเป็นธรรมชั้น ๒ หรือในระดับ ๒ คือในระดับสมมติ จึงต้องทำความเข้าใจว่า โดยพื้นฐานนั้น เรามุ่งเพื่อ "ธรรม" แท้ๆ ที่ เป็นความจริงความถูกต้องดีงามตามสภาวะ หรือตามธรรมดาของมัน (ที่ว่าเป็นกฎธรรมชาติ)

แล้วบนพื้นฐานนั้น เพื่อให้ธรรมเป็นไปและบังเกิดผลต่อวิถีชีวิตและสังคมประสงค์ของเราให้มากที่สุด เราจึงพยายามตั้งกฎของมนุษย์ขึ้นมา เพื่อบรรองรับสนับสนุนธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินั้น

และเราก็ยอมรับกฎของมนุษย์ที่รองรับสนับสนุนธรรมนั้น โดยเรียกมันว่าเป็น "ธรรม" ด้วย

นี่แหละก็จึงมี "ธรรม" ใน ๒ ชั้น หรือ ๒ ระดับ คือ

ธรรมแท้ๆ ในระดับตามสภาวะของมัน ที่เป็นกฎธรรมชาติ (เช่นในคำว่า "ธรรมสภาวะ") กับ

ธรรม ในระดับสมมติ ที่เป็นกฎของมนุษย์ (เช่นในคำว่า "ธรรมศาสตร์")

แต่เราจะเห็นว่า หลายครั้ง จะด้วยปัญญาไม่พอ หรือด้วยเจตนาไม่ซื่อก็ตาม ปรากฏว่า กฎของมนุษย์ ที่เป็นธรรมจัดตั้ง (สมมติ) ไม่ตรงกับธรรมที่แท้จริง ไม่สื่อ ไม่นำไปให้ถึงธรรม จึงต้องมีการปรับแก้กฎของมนุษย์ เช่นกฎหมายนั้น

เรื่องกฎหมาย เช่นกฎหมายนั้น เป็นปัญหากันอยู่เรื่อย ในแง่ปัญญาไม่พอ ก็หนักอยู่แล้ว ยิ่งในด้านเจตนา มนุษย์บางคนยังใช้เล่ห์กลมาจัดตั้งวางตรากฎหมายขึ้น ไม่ใช่เพื่อธรรม แต่เพื่อสนองประโยชน์ส่วนตัวโดยใช้ฉ้อตาทิปไตยเป็นต้น

เพราะฉะนั้น กฎหมายจึงไม่ใช่ว่าจะวางใจได้หมด และจึงต้องมีการตรวจตราปรับปรุงแก้ไขอยู่เรื่อย

เอาเป็นว่า ถึงอย่างไรมันก็เป็นเรื่องที่พิสูจน์กันได้ คือว่า ในแต่ละกรณี ชั้นที่หนึ่ง บุคคลนั้นมีเจตนาอย่างไร เขารู้ชัดอยู่กับตัวเอง

ชั้นที่สอง สำหรับคนอื่นหรือในทางสังคม ก็พอดูออก อย่างที่พูดกันว่า "กรรมเป็นเครื่องสะท้อนเจตนา" และในระบอบประชาธิปไตย เรายังมีระบบและกระบวนการเพื่อจัดสรรโอกาสที่จะตรวจสอบและชี้แจงกันอีก

ในธรรมาธิปไตย ถ้าเป็นผู้ปกครอง ต้องเอาธรรมไหน

ที่นี้มาดูในแง่การตัดสินใจ ที่เรามุ่งให้คนเป็นธรรมาธิปไตย โดยเอาธรรมเป็นเกณฑ์นั้น แม้ว่าคนจะหลุดพ้นจากอัตตาธิปไตยที่เอาแต่ตัว และหลุดพ้นจากโลกาธิปไตยที่ไหลไปตามกระแสออกมาได้แล้ว แม้ว่าเขาจะมุ่งเอาความถูกต้องตามธรรม แต่ก็มาเจอปัญหาอีกว่า ธรรมที่จะเอานั้นคืออะไร แค่นั้น เพราะธรรมสำหรับแต่ละคน สำหรับแต่ละกลุ่มชน อาจจะไม่เหมือนกัน หรือไม่เท่ากัน

เพราะฉะนั้นจึงมีการเน้นว่า เมื่อท่านมาเป็นผู้ปกครองประเทศ ท่านจะปฏิบัติตัวอย่างชาวบ้านไม่ได้ จะเอาแค่กฎกติกาขึ้นธรรมดาของชาวบ้านหรือแค่ธรรมของชาวบ้านไม่ได้ ท่านต้องปฏิบัติธรรมของผู้ปกครอง ที่มุ่งเพื่อให้สังคมประเทศชาติดีงามมีความสุขความเจริญ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ท่านทำงานเพื่ออันนั้นหรือเปล่า หรือท่านยังห่วงวุ่นวายอยู่กับเรื่องประโยชน์ส่วนตัว นี่คนก็มองออก

ผู้ห้วงสถานการณ์: ถ้าอย่างนั้น ในส่วนของธรรมาธิปไตยนี้ ธรรมาธิปไตยของคนที่อยู่ในสถานะที่ต่างกัน ก็จะไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกันใช่ไหม

พระอาจารย์: อันนี้ ขอย้ำที่พูดเมื่อก็ ยกมาพูดอีกทีว่า

"ทุกคนต้องเป็นธรรมาธิปไตย ที่จะตัดสินใจเลือกเอาธรรมเหมือนกัน แต่ธรรมที่ต่างคนต้องเลือกเอา อาจจะไม่เหมือนกัน"

ตัวอย่างง่ายๆ เรามีธรรมะของลูก ธรรมะของพ่อแม่ ธรรมะของนักเรียน ธรรมะของครู ธรรมะของราษฎร ธรรมะของผู้ครองเมือง ธรรมะของผู้เลือกตั้ง ธรรมะของผู้แทนราษฎร ฯลฯ

แม้กระทั่งธรรมชาติของนักธุรกิจ กับธรรมชาติของผู้บริหาร เศรษฐกิจของชาติ ก็ไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน

แม้แต่ธรรมชาติอย่างเดียวกันที่ต้องปฏิบัติเหมือนกัน บางทีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติ หรือความคาดหวังในการที่จะปฏิบัติ สำหรับต่างคน ก็อาจจะไม่เท่ากัน

ที่ว่ำนั่นคือ โดยพื้นฐานมันเท่า แต่สำหรับคนที่ต่างสถานะ เรายอมให้ในแง่ว่า สำหรับเรื่องนี้ เราไม่มุ่งหวังจากคนกลุ่มนี้พวกนี้ หรือระดับนี้มากนัก

อย่างเช่นธรรมชาติสำหรับพลเมืองทุกคน ว่าจะต้องเอาใจใส่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ --

ถ้าเขาเป็นชาวบ้านทั่วไป การมุ่งหวังในธรรมชาติข้อนี้ คือในการถือธรรมชาติของเขา เราก็ไม่คาดหวัง ไม่เรียกร้องจากเขามาก บางทีก็เอาเพียงว่า เมื่อคุณทำมาหากิน จะเอาผลประโยชน์อะไร เราก็ไม่ว่าละขอแค่ว่า คุณอย่าไปเบียดเบียนคนอื่น อย่าไปฆ่าใคร อย่าไปลักขโมย อย่าไปละเมิดต่อคนอื่นชนิดที่มันชัดๆ ออกมาก็แล้วกัน ส่วนการที่จะทำประโยชน์อะไร เราก็อาจจะปล่อยให้เป็นเรื่องของตัวเอง

แต่ถ้าเขาบอกว่า ฉันมาสมัครเป็นผู้บริหาร ฉันจะมาทำหน้าที่ปกครองประเทศ มันชัดอยู่แล้วว่า เขาต้องทำเพื่อความดีงามความเจริญของประเทศชาติ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เขาจะมาวุ่นวายกับการหาผลประโยชน์ต่างๆ ไม่ได้แล้ว เพราะมันมีธรรมชาติของผู้ปกครองมากำกับอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อจะดูรวบรัด ก็บอกว่า ถ้าเป็นผู้ปกครองแล้ว คุณยึดถือหรือตั้งมั่นอยู่ในธรรมชาติของผู้ปกครองไหม แล้วธรรมชาติก็มีเป็นระดับ

เป็นขั้นตอน ซึ่งในที่สุดก็ดูเจตนาในการตัดสินใจที่ว่า เขาเอาธรรมเป็นเกณฑ์ หรือเอาอะไรเป็นตัวชี้้นำกำหนด

กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ เมื่อกฎคนทำมีประสิทธิภาพ

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่นี้ ที่ผมอ่านในหนังสือ *นิติศาสตร์แนวพุทธ* ของท่านนั้น กฎหมายที่ดีที่สุดคือมันเป็นกฎของธรรมชาติ และก็มีกฎหมายที่เราสร้างขึ้นเป็นอีกระดับหนึ่งนะครับ

พระอาจารย์: ก็ใช้อย่างนั้น เหมือนกับที่พูดมาแล้วนั่นแหละ แต่เพื่อให้สื่อความหมายกันได้แม่นยำชัดเจน ไม่ให้สับสน ต้องขอให้อธิบายแบบจำเพาะอย่างเคร่งครัด คือ

กฎแห่งความจริงที่เป็นไปตามธรรมชาติของมัน เช่น ทำเหตุปัจจัยอย่างไร ก็เกิดผลที่สอดคล้องกันอย่างนั้น ถ้ามนุษย์เบียดเบียนทำร้ายกัน เขาก็เดือดร้อน อยู่กันไม่เป็นสุข สังคมก็วุ่นวายไม่สงบ ถ้ามนุษย์เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน เขาก็เจริญ อยู่กันสุขสำราญ สังคมก็สงบเรียบร้อย

กฎแห่งความจริงตามธรรมชาติอย่างนี้ เรียกจำเพาะลงไปว่า **กฎธรรม หรือกฎธรรมชาติ**

ที่นี้ อีกชั้นหนึ่ง เราไม่อยากให้คนเดือดร้อน ไม่ต้องการให้สังคมวุ่นวายไม่สงบ แต่เราอยากให้คนอยู่ดีสังคมมีความร่มเย็นเป็นสุข และเรารู้ว่ามันจะเป็นอย่างนั้นได้ คนจะต้องไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่ต้องเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน เราก็จึงบัญญัติจัดตั้งกฎของเราขึ้นมาห้ามกันคนไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายกัน เช่น ตราไว้ว่า ใครฆ่าใครขโมย จะถูกลงโทษอย่างนั้นๆ ฯลฯ

กฎที่มนุษย์เราจัดตั้งขึ้นมาอย่างนี้ เรียกจำเพาะลงไปว่า **กฎหมาย** หรือ**กฎหมาย**

จะเรียกก่ายๆ ให้ล้อกันก็ได้

อย่างแรก เรียกว่า **กฎแห่งกรรม**

อย่างหลัง เรียกว่า **กฎคนทำ**

ตามที่ว่านี้จะเห็นว่า เพื่อจะให้**กรรม** ที่เป็นอุดมคติ (**กฎแห่งธรรม**) ซึ่งเป็นนามธรรม เป็นศักยภาพแห่งความจริงในธรรมชาติ มันสัมฤทธิ์ผลเป็นความจริงขึ้นมาในสังคมมนุษย์ เราก็บัญญัติจัดตั้ง**กรรม** คือ**กฎหมาย** ที่เป็นกฎของมนุษย์ (**กฎคนทำ**) ขึ้นมาให้มนุษย์ปฏิบัติจัดการกันได้*

กฎธรรม หรือ**กฎธรรมชาติ** นั้นมันแน่นอนของมันอยู่แล้ว แต่ปัจจัยที่หลากหลายมีมากมาย มันอาจจะสอดแทรกซ้อนเข้ามาจนมนุษย์ตามไม่ทัน และทำให้เกิดขึ้นไม่สมประสงค์ของมนุษย์

ดังนั้น มนุษย์ผู้มีปัญญาจึงจัดตั้งวางแผนของคนขึ้นมา เพื่อเอาการกระทำของตนเข้าไปรวมเป็นปัจจัย ที่จะผลักดันกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎแห่งธรรมนั้น ให้ก่อผลสมที่ตนประสงค์

---

* ในพระพุทธศาสนา เรื่องที่พูดกันอยู่นี้สำคัญอย่างยิ่ง --

ธรรมที่เป็นความจริงแท้ ซึ่งมีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็น**กฎแห่งธรรม** ท่านเรียกสั้นๆ ว่า **ธรรม**

ส่วนธรรมที่มนุษย์บัญญัติจัดตั้งขึ้นเป็นกฎเกณฑ์กติกาหรือ**กฎหมาย** ที่เป็นกฎของมนุษย์ หรือ**กฎคนทำ** ท่านให้ชื่อพิเศษว่า **วินัย**

ธรรมมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้และนำหรือยกมา**แสดง** ส่วนวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรง**บัญญัติ**จัดวางขึ้น เพื่อให้ธรรมสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ หรือให้มนุษย์ได้ประโยชน์มากที่สุดจากธรรม

ธรรมและ**วินัย**รวมกัน เรียกว่า **ธรรมวินัย** คือทั้งหมดของพระพุทธศาสนา

แผนการที่มนุษย์จัดตั้งวางขึ้นนั้น จะเรียกว่า กฎหมาย หรือ กฎมนุษย์ หรือกฎคนทำ ก็แล้วแต่ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า มันจะมีประสิทธิภาพให้เกิดผลดีตามที่มนุษย์ต้องการแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของปัญญาและเจตนาของมนุษย์เองเป็นสำคัญ

ปัญญาเชื่อมโยงมนุษย์ ให้ถึงธรรมดาที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ถ้ารู้จริงทั่วตลอดชัดแจ้ง ก็เจาะกฎแห่งธรรมได้

เจตนาชี้นำมนุษย์ ไปสู่จุดหมายที่ตนปรารถนา ถ้าชี้นำมุ่งตรง ไปยังจุดหมายที่แท้ ก็อาจสัมฤทธิ์ประโยชน์ แต่ถ้าเจตนาไม่ตรง ก็คงวุ่นวาย เจตนาจึงเป็นแกนหรือเป็นตัวแทนของจริยธรรม

ธรรมาธิปไตยก็สำเร็จด้วยเจตนาที่เลือกเอาธรรมเท่าที่ปัญญาจะบอกให้ได้นี้แหละ

ปัญญาและเจตนาจึงเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนามนุษย์

กฎหมายเป็นสมมติ แต่เจตนาเป็นของจริง

ผู้ห้วงสถานการณ์: ทีนี้ ในบางเรื่อง มันเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์คิดกติกากันขึ้นเอง อย่างเช่น ขับริดนี้ จะขับริดซ้ายหรือขับริดขวาอะไรนี้ มันเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่ใช่เรื่องของกฎธรรมชาติ มันก็จะเป็นกฎหมายที่สมมติกันขึ้นมา ที่เรากลงกันในกลุ่มของประเทศนี้ว่าเราจะขับริดขับริดซ้าย...

พระอาจารย์: แต่เจตนามันมีอยู่ ในการบัญญัติหรือกำหนดให้ขับริดซ้ายหรือขับริดขวานั้น มันมีวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นธรรมะ ก็คือเพื่อความเรียบร้อยในการเดินทาง ให้มันแนลงไปว่าใครจะไปทางไหน

ผู้ห้วงสถานการณ์: ตรงนี้ ถ้ามองในความเห็นของผม มันก็คือว่า เรื่องของการเสียภาษีมันก็เป็นเรื่องกติกาคิดขึ้นมา เป็นกติกาคิดที่มนุษย์ตกลง

กันว่า ถ้าเผื่อขายหุ้นในตลาดไม่ต้องเสียนะ แต่ถ้าอย่างนี้ๆ ต้องเสีย และกฎเกณฑ์ต่างๆ อันนี้มีมนุษย์คิดขึ้น เพราะฉะนั้น ผมเข้าใจว่ามันไม่เป็นกฎธรรมชาติ มันเป็นกฎสมมติ...

พระอาจารย์: นี่กฎมันสมมติชัดๆ มันชัดอยู่แล้ว

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่นี้ ตรงนี้แหละครับที่จะเป็นปัญหา เพราะว่าวันนี้ ถ้าผมเป็นนายกฯ ผมบอกว่า ก็ในเมื่อกฎนี้เป็นกฎที่มนุษย์เราสมมติขึ้น แล้วผมก็ทำทุกอย่างให้ถูกตามกฎนี้ ถูกกฎหมายเลย คือในกรณีของนายกฯ นี้ ถ้าเราเอาตามกฎหมาย เอาเฉพาะตัวหนังสือไปจับนี้ ก็ถูกหมดเลย แต่ถ้าเอาเจตนาจริงๆ ลึกๆ นี่ มันคือเขาเจตนาเลี้ยวโดยอาศัยกติกาที่มนุษย์คิดขึ้นมา คือตัวกฎหมาย เขาเลี้ยวโดยอาศัยกติกา ในแง่กฎหมายคือความถูกต้อง

ที่นี้ ในกรณีอย่างนี้นะ เขาก็บอกว่า อ้าว... ในธรรมาธิปไตยของผมนี้ สมมติผมเป็นนายกฯ ผมบอกว่าผมทำถูกต้องแล้ว เพราะว่า ในเมื่อกติกาที่มนุษย์คิดขึ้น ผมก็ทำตามกติกาแล้วนี้ ธรรมาธิปไตยของเขาแบบนี้จะได้หรือเปล่า

พระอาจารย์: ก็ได้บอกถึงหลักไว้แล้วว่า กฎมนุษย์หรือกฎคนทำนั้นเรามีไว้ เพื่อสนับสนุนให้กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ผลขึ้นมาในสังคมมนุษย์ แต่ที่คนพูดมานั้น มันตรงข้ามเลย มันชัดอยู่แล้วว่า เขาไม่ได้มุ่งธรรมแล้ว แต่เขามุ่งเอากฎหมายหรือกฎมนุษย์นั้นมาสนองการหาผลประโยชน์ของตัวเอง หมายความว่า เขามองที่ว่าทำอะไรฉันจะได้ เออ... ให้กฎนี้มันเข้าทางของฉันเถอะ ฉันก็เอา แทนที่จะนึกว่าทำอะไรจะให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม

กฎมนุษย์นั้นคนทำขึ้นมา เป็นสมมติ ใช่ว่าเจตนาเป็นของจริง

ผู้ปกครองต้องดูแล ให้ภูกคนทำ นำสู่ผลตามกฎแห่งธรรม

เรื่องนี้คงต้องย้าต้องพูดทวนซ้ำอีก ต้องขอให้เข้าใจชัดให้ได้

อย่างที่บอกแล้วว่า กฎหมาย กฎมนุสย์ หรือกฎคนทำนี้ เราบัญญัติจัดตั้งหรือตราขึ้น เพื่อให้กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์แก่มนุสย์* เช่น เพื่อให้คนอยู่กันเป็นสุขสงบและให้สังคมเจริญมั่นคง โดยมีกติกากันมิให้คนทำชั่ว และให้คนที่ทำชั่วก็ได้รับผลชั่วด้วยการถูกลงโทษ

พร้อมกันนั้นก็มีกฎเกณฑ์ข้อกำหนดในการสร้างสรรค์ เช่น ในการก่อสร้าง การค้าขาย การรักษาพยาบาล การบริหารกิจการต่างๆ ฯลฯ จะต้องทำอะไร จะต้องไม่ทำอะไร อย่างไร ในขอบเขตแค่ไหน เป็นต้น และถ้าละเมิดหรือทำไม่ได้ผลตามที่กำหนดนั้น จะจัดการดำเนินการอย่างไร

กฎหมาย ซึ่งเป็นกฎคนทำนี้จะมีความหมาย ก็ต่อเมื่อมันช่วยผลักดันหนุนนำกำกับให้เกิดผลขึ้นตามกฎแห่งธรรม ในการทำให้เกิดความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย

อย่างที่ว่าแล้วอีกนั่นแหละ คือ จะด้วยปัญญาไม่พอ หรือด้วยเจตนาไม่พอ หรือด้วยทั้งสองอย่างก็ตาม มีบ่อยๆ ที่กฎคนทำไม่ยัง

---

* ความหมายนัยลึก ของกฎหมาย กฎมนุสย์ หรือกฎคนทำ ที่ท่านเรียกว่า “วินัย” นั้น ก็คือ การที่มนุสย์นี้มีปัญญาเข้าใจกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งธรรมแล้ว จึงเอาตัวเข้าไปร่วมเป็นปัจจัยในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของกฎธรรมชาตินั้นด้วย โดยใช้กรรมคือการกระทำของตนผลักดันให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยดำเนินไปยังผลที่หมายตามเจตจำนงที่สนองเจตนาของตน ทั้งนี้ ด้วยการบัญญัติจัดตั้งหรือตราข้อที่จะพึงทำและไม่ทำขึ้นให้สอดคล้อง อันเรียกว่าเป็นกฎ กติกา กฎหมาย ฯลฯ คือ “วินัย” นั้น

สมมติ และบัญญัติ ของมนุสย์ จึงมีผลจริงขึ้น ด้วยการมาบรรจบกับสภาวะที่เป็นจริงของกฎแห่งธรรม ด้วยประการฉะนี้

ผลสัมฤทธิ์ตามกฎแห่งกรรม เบี่ยงเบนไป หรือถึงกับก่อผลร้ายตรงข้ามกับความมุ่งหมายที่เป็นหรือพึงเป็นเจตนารมณ์ของมัน

เหตุให้ไม่สัมฤทธิ์อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนของการบัญญัติ หรือในขั้นปฏิบัติการคือนำไปใช้ ก็ได้

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติอย่างดี และนำไปใช้ให้ได้ผลที่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติอย่างดี แต่นำไปใช้ให้ได้ผลที่ไม่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติไม่ดี และนำไปใช้ให้ได้ผลที่ไม่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติไม่ดี และไม่นำไปใช้ให้ได้ผลที่ไม่ดี

ตรงนี้แหละที่ต้องทราบว่ มันเป็นกรรม(ในแง่หน้าที่)ของผู้ปกครอง ที่จะดูแล จัดการ ดำเนินการ ให้มั่นใจที่สุดว่า การบัญญัติและการใช้กฎหมาย(กฎคนทำ)นั้น จะให้เกิดผลที่มุ่งหมายตามกฎหมายธรรมชาติ(กฎแห่งกรรม) อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

จะเป็นอย่างนั้นได้ ผู้ปกครองต้องทั้งมีปัญญาที่พอ (รู้เข้าใจ ชัดเจน เท้าตัน ทั่วตลอด) และเจตนาที่ผ่อง (สุจริต ใฝ่ความจริงถูกต้องดีงาม มุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน)

ข้อสำคัญที่สุดอยู่ที่ว่า จะต้องโยงกฎหมายที่เป็นกฎคนทำ ให้ถึงกฎแห่งกรรมให้ได้ คือต้องเอาความได้ผลตามกฎแห่งกรรม เป็นตัวตัดสินความใช้ได้หรือความชอบธรรมของกฎหมาย

ถ้าไม่อย่างนี้ กฎหมายก็ไม่มี ความหมายอะไร อาจถึงกับเป็นเครื่องมือทำร้ายเบียดเบียนกันก็ได้

เหมือนกับว่า เราต้องการใช้น้ำและจะทำให้มีน้ำมาถึงเราเพื่อพร้อมที่จะใช้ได้ตลอดเวลา ทีนี้เรามีปัญญารู้ธรรมชาติของน้ำที่เป็นของเหลวและมีการไหลไปได้อย่างไร (กฎแห่งกรรม) เราก็จึงวาง

ระบบติดตั้งต่อเดินท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาถึงที่เราอยู่อาศัย (กฎคนทำ/กฎหมาย) เราก็กทำตามนั้นและมีน้ำที่จะใช้ได้ตามประสงค์

แต่บางที เราอาจจะจัดหาท่อน้ำมา หรือดึงเอาท่อน้ำออกมาจากระบบที่ติดตั้งนั้น แล้วแทนที่จะใช้มันเป็นเครื่องนำน้ำมา เรากลับใช้มันเป็นเครื่องมือต่อสู้กันหรือทำร้ายคนอื่น

โดยนัยนี้ ท่อน้ำอาจกลายเป็นไม้พลองสำหรับใช้ตีกันได้ ฉะนั้นกฎหมายก็อาจกลายเป็นเครื่องมือประทุษร้ายเพื่อนมนุษย์และทำลายสังคมได้ ฉะนั้น

จะเห็นว่า บางครั้ง แทนที่จะใช้กฎคนทำเป็นเครื่องมือหรือช่วยหนุนให้เกิดผลตามกฎแห่งธรรม คนกลับใช้กฎคนทำนั้นเป็นเครื่องหาช่องหลบหนีจากผลที่จะพึงเกิดขึ้นตามกฎแห่งธรรม

พูดง่าย ๆ ถ้ากฎหมายไม่สื่อธรรม มันก็กลายเป็นเพียงกระบวยไ้วัดกเอาผลประโยชน์ให้ตัว หรือเป็นกระบองไ้ตีหัวคนอื่น อย่างน้อยก็เป็นเพียงกระบวนวิธีที่จะหลบหลีกหลอกล่อเล่นแ่งกัน

ธรรมาธิปไตยของผู้ปกครอง

ธรรมของนักปกครอง กับ ธรรมของนักธุรกิจ

ผู้ห่วงสถานการณ์: อยากจะเจาะที่กฎหมายภาษี

พระอาจารย์: กฎที่จัดตั้งเป็นกฎหมายภาษีแบบที่พูดถึงอยู่นี้ เขา
วางไว้เพื่อรักษาประโยชน์ของประเทศของตัว บางทีก็เพื่อจะเอา
เปรียบกันในการแข่งขันระหว่างประเทศ คือมุ่งว่าฉันจะหาหรือ
รักษาผลประโยชน์ของประเทศของฉัน ฉันก็เลยวางกฎหมายแบบนี้

ถ้าจะว่ากันในเรื่องของความเป็นธรรมระหว่างประเทศ ก็อีก
เรื่องหนึ่งนะ คือในระดับสากล กฎหมายนี้อาจจะไม่เป็นธรรมก็ได้
แต่เอาละ เพื่อผลประโยชน์ของประเทศของตัวๆ เราและเขาก็วาง
กฎหมายกันแบบนี้

คนที่ปกครองก็ต้องรู้แล้วว่ากฎหมายนี้วางไว้เพื่อผลประโยชน์
ของประเทศของใครของมัน ตัวเรานี้มีหน้าที่ปกครองประเทศ ซึ่งจะ
ต้องรักษาผลประโยชน์ของประเทศของตัวเองในระดับที่เป็นหลัก
เป็นหัวหน้าเลยทีเดียว

เราไม่ใช่เป็นเพียงแค่ชาวบ้านที่ไปหาผลประโยชน์ในการแข่ง
ขันระหว่างประเทศนั้น แต่เราเป็นผู้นำในการดูแลผลประโยชน์ของ
ประเทศของเราละ

ฉะนั้น ตอนนี้อย่างไรหรือหน้าที่ของเราก็คือ ต้องมุ่งมั่นในการ

รักษาสถาปณียชนนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ถึงขนาดที่ว่า อะไรที่แม้จะเป็นผลประโยชน์แก่ตัวเอง เราก็ต้องสละได้ ใช่ไหม? เพราะว่าเป้าหมายมันอยู่ที่ธรรม

แล้วในที่นี้ก็คือธรรมของผู้ปกครองว่า ต้องทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ต้องทำให้แก่บ้านเมือง จนกระทั่งแม้แต่ประโยชน์ส่วนตนก็สละได้ อย่างที่ท่านเดิมพันพระชนมชีพด้วยยุทธหัตถี

ตรงนี้แหละ ต้องถามว่า เจตนารมณ์ที่ว่ามานี้มีไหม นี่คือการมาธิปไตย ไม่ใช่ไปดูแลแค่จะเอาแง่เอามุม แต่ต้องดูเจตนารมณ์ที่มุ่งธรรม มุ่งเอาความจริงความถูกต้องดีงาม ทำเพื่อประเทศชาติเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง ดูว่าอันนี้มีไหม

ผู้ห้วงสถานการณ์: ถามอีกสิ่งหนึ่ง ถ้าผมเป็นนักธุรกิจ ไม่ได้มีสถานะในการเป็นผู้ปกครอง เหมือน DTAC ในการขายหุ้นก็ใช้กติกา นี่คือดอกเบี้ยอันนี้ อันนี้จะถือว่าผิดธรรมด้วยหรือเปล่า

พระอาจารย์: ผิด แต่ไม่จังๆ หมายความว่า เมื่อเขารักษากติกาไม่ให้ผิดกฎหมายที่เป็นกฎหมาย เขาก็ยังไม่ผิดธรรมในระดับคนทั่วไป

แต่ข้างในใจ เขาคงมีปัญญาที่รู้อยู่กับตัวว่า ในแง่ความถูกต้องชอบธรรมเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ของสังคมประเทศชาติประชาชน ตลอดจนของโลกของธรรมชาติ การตัดสินใจและการของเขาจะมีผลในทางดีหรือร้ายหรือไม่อย่างไร ถ้ารู้อยู่เห็นอยู่ว่า มันจะมีผลร้าย เขาก็ผิดธรรมในระดับนี้ มากน้อยตามสถานะและอัตราที่รู้ที่เป็น

อย่างไรก็ดี ในกรณีนี้ เราไม่คาดหวังจากคนทั่วไป ผู้โน้นผู้นี้

มากนัก คือเราไม่ได้ถือว่าเขาต้องถือธรรมของผู้ปกครองประเทศ เขาไม่ได้อยู่ในฐานะที่ต้องถือธรรมของผู้ปกครอง ที่ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง เขาจึงพ้นไป

เรายังต้องก้าวไปอีก สู่ความเป็นธรรมและสันติสุขที่สากล

อย่างที่ว่าแล้ว ธรรมมีหลายระดับ เช่น ธรรมของคฤหัสถ์ ธรรมของพระภิกษุ ธรรมของแพทย์ ธรรมของนักธุรกิจ ธรรมของผู้ปกครองประเทศ ฯลฯ

ในหลายเรื่อง พระจะไปทำอย่างชาวบ้าน ก็ไม่ได้ อาจจะต้องถึงกับถูกมองว่าไม่เป็นพระ แล้วในกรณีที่เขาเป็นผู้ปกครองประเทศ ก็ต้องตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประเทศ ไซ้ใหม่

ที่นี้ หลักการของนักธุรกิจนั้น ถือผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ โดยที่ว่าจะจะไม่ถูกธรรมมากนัก ได้แค่ว่ามันไม่ไปเบียดเบียนคนอื่นชัดๆ เขาก็เอา เพราะว่ากฎหมายยอมรับความเป็นจริงของมนุษย์อย่างนี้ คล้ายๆ กับว่า คนออกกฎหมายก็ยอมรับในเรื่องของผลประโยชน์ทางธุรกิจ ซึ่งสนองความโลภของบุคคล ที่ส่งผลพลอยได้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติสังคมบ้าง ก็เลยยอมให้

หมายความว่า คนออกกฎหมายที่ฉลาด เขายอมให้แก่เรื่องของความโลภที่เป็นกิเลสของมนุษย์อยู่บ้าง บางที่เขาเปิดทางให้ด้วยซ้ำ โดยที่บางทีก็ให้มีความเป็นธรรมในระดับมุ่งประโยชน์ของประเทศของตัวเอง แต่ไม่ได้คำนึงถึงประเทศอื่น บางทีมุ่งเอาเปรียบประเทศอื่นด้วยซ้ำ

คือ ในระหว่างประเทศนี้ กฎหมายอันนี้ๆ ยอมหรือเอื้อให้พอ

คำของเราได้ผลประโยชน์ดีกว่าพ่อค้าต่างประเทศ หรือว่าในเวลาไปแข่งขันระหว่างประเทศ ก็ให้มีโอกาสดีกว่า แล้วพ่อค้าก็มุ่งเพียงแค่ว่าปฏิบัติให้ถูกกฎหมายนั้น ก็พอแล้ว

แต่เมื่อใครเป็นผู้ปกครองประเทศ ถ้าเขาละเลยธรรมของผู้ปกครองประเทศ เขาจะถือหลักการของนักธุรกิจแบบนั้น มันก็ผิดธรรมของผู้ปกครอง

ผู้ห้วงสถานการณ์: จริงๆ ผมมองว่า แม้เป็นนักธุรกิจแต่ไม่ได้เป็นผู้ปกครองนี้ ผมพยายามใช้แง่มุมทางกฎหมายหลบเลี่ยง ผมก็ไม่ใช่ธรรม

พระอาจารย์: ก็ผิดไปตามอัตรา คือนอกจากต้องรู้ว่าเป็นธรรมในระดับไหนแล้ว ในแต่ละกรณี มันก็เป็นสัมพัทธ์ด้วยว่า เขาตัดสินใจโดยถือประโยชน์ตนแค่ไหน โลกาธิปไตยแค่ไหน ธรรมาธิปไตยแค่ไหน

ผู้ห้วงสถานการณ์: ถึงบอกว่า ในแง่ของคนที่เป็่นนักธุรกิจ สังคมไม่ได้คาดหวังจากผมในระดับที่เท่ากับผู้ปกครองประเทศ

พระอาจารย์: สังคมไม่ได้คาดหวังด้วย และตนเองก็ไม่มีหน้าที่รักษาธรรมขั้นนั้นด้วย เพราะว่าถ้าเขาอยู่ในสถานะเป็นผู้ปกครองประเทศ ก็ต้องถือธรรมของผู้ปกครอง เมื่อเขาเป็นนักธุรกิจ เขาก็ถือธรรมของนักธุรกิจ อันนี้เป็นธรรมดาอยู่แล้ว

แต่ควรมองให้กว้างให้ไกลมากกว่านี้ จากที่พูดมา จะเห็นว่าผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ในอดีตได้ทำการทุกอย่างเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชนของตน และในอดีตนั้น แม้ว่าการสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังไม่มากนัก การเบียดเบียนระหว่างประเทศก็ได้มีตลอดมา ผู้ปกครองประเทศก็ต้องดูแลประเทศชาติให้

สงบสุขปลอดภัยจากการรุกรานของต่างประเทศด้วย

ครั้นมาบัดนี้ ถึงยุคโลกาภิวัตน์ มีการติดต่อถึงกันทั่วโลกเป็นเรื่องสามัญ ในการสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น มีการค้าขายและกิจกรรมทุกอย่างทางเศรษฐกิจต่อกัน แล้วก็มีเรื่องความไม่เป็นธรรมจากการเอารัดเอาเปรียบกัน ตลอดจนการรุกรานแอบแฝง เป็นปัญหาเรื่อยมา เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้โลกไม่มีสันติภาพ

ในภาวะการณ์อย่างนี้ นักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ จะต้องก้าวต่อไป และก้าวออกไป ในการเพียรพยายามแก้ปัญหาระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในการเสริมสร้างความเป็นธรรมในระดับสากล เพื่อให้โลกมีสันติภาพและให้มวลมนุษยามีสันติสุข

คนไทยไม่ควรติดจมก้นอยู่แค่ปัญหาจุกจิกในวงแคบที่แสนจำกัด แต่ควรพัฒนาจิตใจและปัญญาอันกว้างใหญ่ไร้พรมแดน เพื่อสร้างเสริมแผ่ขยายประโยชน์สุขของประชาชนไทยร่วมกับคนทั้งโลก

พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง

ผู้ห่วงสถานการณ์: กรณีอย่างนี้คล้ายว่าจะเป็นเรื่องความบกพร่องของกฎหมาย กฎหมายมันไม่มีที่จะ perfect มันออกมาอย่างนี้ๆ มันก็มีช่องโหว่

พระอาจารย์: จึงต้องมีการปรับแก้กฎหมายกันเรื่อย อันนี้เป็นธรรมดา ไม่ต้องห่วงหรอก มีแต่ว่า ขอให้ผู้ออกกฎหมายและผู้ใช้กฎหมายมีใจเป็นธรรมก่อน คือ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ถ้าทำไม่ถูก มันก็กลายเป็นว่ามามุ่งหวังอำนาจเพื่อจะให้สนองการหาประโยชน์ตน ซึ่งผิดธรรมของนักปกครองโดยตรง

ตอนนี้เรากำลังมองธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง คือ ทุกคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็มีความรับผิดชอบที่จะรักษาระธรรม อย่างน้อยก็เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ที่จะรักษาสังคมที่ดีงามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบ ที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคล จะแค่ไหน ก็ต้องว่ากันไปเป็นขั้นตอน ตามสถานะและบทบาท เป็นต้น

แต่อย่างน้อย ทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบในฐานะที่เป็นราษฎรของสังคมประชาธิปไตย เราก็ต้องจับให้ได้ว่า ธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี้คืออะไร และต้องให้ประชาชนทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วก็ให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้ามีธรรมาธิปไตยตัวเดียวก็อยู่เลย พอถึงตอนเลือกตั้ง ก็แค่ราษฎรตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเท่านั้นแหละ แผ่นดินก็พลิกเลย ใช้ใหม่ ประชาธิปไตยตัวจริงก็เผยโฉมโฉลหน้าขึ้นมาเลย

แต่นี้ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังทำไม่ได้แม้แต่ขั้นพื้นฐาน แคการเลือกตั้ง ก็วนเวียนกันอยู่ที่อัตราธิปไตยกับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอหน้าประชาธิปไตยได้อย่างไร

นี่ละ ธรรมาธิปไตยมันสำคัญตรงนี้ มันสำคัญที่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนดการใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมีความสำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกน เป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด

ผู้ห่วงสถานการณ์: เพราะฉะนั้น ในการนำเสนอความคิดครั้งนี้ ก็ควรเสนอในแง่ที่ให้ทุกคนมีธรรมาธิปไตยในตัวเอง

พระอาจารย์: ใช่ ต้องแยกให้ชัดว่า ธรรมาธิปไตยนี้ เป็นเรื่องปฏิบัติการของตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่า ในที่สุด ทุกคน แม้แต่คนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง ก็ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง แม้แต่อย่างง่ายที่สุด คนที่เชื่อคนอื่น ก็ต้องตัดสินใจเองที่จะเชื่อ และในการตัดสินใจนั้น ถ้าจะให้ได้ประชาธิปไตย ก็ต้องให้ทุกคนตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยที่ว่ำนั้ หมายถึงประชาธิปไตยที่ดี หรือที่พึงปรารถนา ไม่ว่าคุณจะเป็นราษฎร หรือเป็นผู้ปกครอง ถ้าจะให้ประเทศมีประชาธิปไตย ตัวคุณเองต้องมีธรรมาธิปไตย

โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้ปกครอง คุณต้องมีธรรมของนักปกครอง ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง

คุณก็สำรวจตรวจสอบตัวเองสิว่า คุณมิได้ตัดสินใจเพียงบนฐานแห่งอำนาจ แต่คุณได้ใช้อำนาจตัดสินใจบนฐานแห่งธรรมของผู้ปกครอง ใช่หรือไม่ นี่มันต้องวัดกันเลยทีเดียวที่เกณฑ์การตัดสินใจ

ธรรมของผู้ปกครอง ตามครรลองราชประเพณีไทย

ผู้ทรงสถานการณ์: ตอนนีั้ ธรรมะของผู้ปกครองท่านพอจะช่วยแนะนำ...

พระอาจารย์: พุดง่าย ๆ แบบรวบรัด คือ ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ของประเทศชาติ ของประชาชน

ที่จริง ธรรมะของผู้ปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา ท่านแสดงไว้มากมาย มีทั้งคำสอนแบบบรรยาย ทั้งข้อความสั้น ๆ เป็นคติอย่างที่เราเรียกกันว่าสุภาษิต และหลักธรรมที่จัดเป็นหมวด ๆ ตามจำนวนข้อธรรมในแต่ละชุด

ในประเพณีการปกครองของไทย ถือมาว่า พระมหากษัตริย์ ซึ่ง

ทรงเป็นผู้ปกครองราชอาณาจักร ทรงปฏิบัติหลักธรรมสำคัญจำนวนหนึ่งที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งนำมาจัดให้พราหมณ์อ่านประกาศในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ถ้าจะให้สะดวก ก็ยกหลักธรรมเหล่านี้มาเป็นคำตอบได้เลย

หลักธรรมสำคัญในการปกครอง ที่ประกาศในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เท่าที่นึกได้ขณะนี้ คือ ราชธรรม ๑๐ (คือทศพิธราชธรรม) จักรวรรดิวัตร ๑๒ ราชสังคหวัตถุ ๔ และ ราชพลส หรือ ขัตติยพลส ๕

แค่นี้ก็น้อยแล้ว*

ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่ามีสาระที่สรุปอยู่ในพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (๕ พ.ค. ๒๔๙๓) นั้นเอง ที่ว่า**

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

* ยังมีหลักธรรมหมวดต่างๆ อีกมากมาย ที่ถือว่าผู้ปกครองพึงปฏิบัติ เช่น พรหมวิหาร ๔, สังคหวัตถุ ๔, การเว้นอกคิ ๔, สัมปรัสนธรรม ๗, สัมปรัสนธรรม ๘, สาราณียธรรม ๖, อปริหานิยธรรม ๗

** พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) ได้ทรงประกาศพระราชปณิธานในการเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ (พระราชนิพนธ์นิราศท่าดินแดง) ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก   ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขันฑสีมา   รักษาประชาชนและมนตรี

เพื่อธรรม จึงต้องการปัญญา

วิธีการทางปัญญา คือค้นหาธรรม จึงไม่มีความรุนแรง

ผู้ห้วงสถานการณ์: เหตุการณ์ในตอนนี้นี้ผมจับได้ ๒ ประเด็น ประเด็นแรก ก็คือว่า ตอนนี้อยู่ที่รัฐบาลก็ยืนยัน การชุมนุมก็ยืนยัน มีการเผชิญหน้ากัน นี่เป็นประเด็นแรก ประเด็นที่สอง คือการปฏิรูปการเมืองต่อไป

ในแง่การนำเสนอ สำหรับประเด็นแรกที่มีการเผชิญหน้ากัน เรามีหลักธรรมอะไรที่จะบอก เราควรเสนอทางออกอย่างไรให้กับสังคม ในวิกฤติที่มันเกิดขึ้นอย่างนี้ครับ

พระอาจารย์: หนึ่งก็คือ ต้องใช้วิธีการทางปัญญา ซึ่งก็คือการมุ่งเอาธรรม และไม่มีความรุนแรง นี่ขั้นที่หนึ่ง เป็นขั้นพื้นฐานก่อน อันนี้เป็นหลักการทั่วไปของประชาธิปไตย และของธรรมะด้วย อันเดียวกัน

จากนี้ ด้วยการใช่วิธีการทางปัญญา ก็คือไปสู่การพูดจាកัน โดยทำข้อมูลต่างๆ ให้กระจ่างชัด ไม่ปกปิด พูดกันโดยเปิดเผย อะไรคือความจริง ความถูกต้อง ดีงาม และประโยชน์ที่แท้ของชีวิตและสังคม ก็ว่ากันไป แล้วก็ตัดสินใจบนฐานของความจริง ความถูกต้อง ดีงาม และประโยชน์ที่แท่นั้น

ผู้ห้วงสถานการณ์: ก็เท่ากับว่า ให้ทั้งสองฝ่ายหันหน้าเข้าหากัน...

พระอาจารย์: ตอนนี้อยู่ที่ จะหันหน้า หรือไม่หันหน้า เขาก็ถือหลักการ

เดียวกันแล้ว ไม่ว่าจะหันหน้าไปทางไหน เขาก็มีหลักการที่ทำให้เป็นอันเดียวกัน

ถ้าจะหันหน้าเข้าหากัน ก็ขอให้หันใจเข้าหาธรรม เมื่อหันหน้าเข้ามาจะได้ไม่ตีกัน ถ้าทุกฝ่ายหันใจเข้าหาธรรม ก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทันที

ผู้ห้วงสถานการณ์: สมมติว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมถือหลักการนี้ จะว่าอย่างไรครับ

พระอาจารย์: เราจะทำอย่างไรได้ เราก็ต้องย้าอันนี้เข้าไป หมายความว่า ในเมื่อมีคนสองพวก เราต้องย้าให้เขาถือหลักอันนี้ ถ้าคุณไม่ถือ มันก็ต้องเกิดเรื่อง

ผู้ห้วงสถานการณ์: คือเรานำเสนอแนวทางว่าคุณต้องเอาแบบนี้ หนึ่งคือบนฐานของอันนี้ ก็มาคุยกัน ทีนี้ถ้าเพื่อเขาไม่คุยกัน ก็บังคับเขาไม่ได้ แต่เรามีแนวทางให้ว่ามันควรจะเป็นอย่างนี้...

พระอาจารย์: เราบอกทางที่ถูกต้องให้ว่ามันเป็นอย่างนี้แหละ ถ้าคุณจะทำให้ถูก คุณก็ต้องทำแบบนี้ แต่ถ้าคุณไม่ทำ มันก็เรื่องของคุณ ใครจะไปบังคับเขาได้ ก็เขาจะตีกัน

เราบอกว่า ถ้าคุณจะเป็นประชาธิปไตยจริง คุณก็ต้องตัดสินใจบนฐานของธรรมะ ต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถูกไหม คุณก็ดูซิว่าอะไรเป็นหลักการ อะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความถูกต้อง คุณก็พิจารณา แต่คุณจะต้องจะเข้าใจได้ คุณก็ต้องมีปัญญา

คุณจะมีปัญญาได้ คุณก็ต้องเจริญปัญญา หรือพัฒนาปัญญา ต้องมาบอกแจ้งชี้แจงหาและให้ความรู้กัน มาเจรจากัน พุดจากัน เอา

ข้อมูลมาบอกกันซะใหม่ ไม่เช่นนั้นมันจะรู้ขึ้นมาได้อย่างไร ปัญญา มันจะเกิดได้อย่างไร

เมื่อกระบวนการแห่งปัญญาดำเนินไป มันก็ไม่มี ความรุนแรง มนุษย์ในสังคมประชาธิปไตยถือหลักการเดียวกันนี้แหละ ถ้าถือหลักการนี้มันก็ไปได้แล้ว คือประชาธิปไตยเริ่มด้วยการใช้ปัญญา และอยู่บนฐานของธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน คือ ปัญญานั้นมันมุ่งไปที่ธรรม มันหาความจริง มันมุ่งให้เข้าถึงความถูกต้องดีงามและประโยชน์ที่แท้ มันก็ไม่ใช้วิธีการเบียดเบียน ต่อจากนั้นขั้นตอนมันก็เดินหน้าเป็นกระบวนการไปเอง เป็นสันติอยู่ในตัว

แต่ที่นี้ กระบวนการที่จะเป็นประชาธิปไตยมันถูกตัดตอนไปเสียก่อน เมื่อถูกตัดตอนเสียแล้ว มันก็เลยไปไม่ถึงประชาธิปไตย ปัญหา ก็เลยเกิดขึ้น นี่... ต้องให้ชัดตรงนี้

รัฐธรรมนูญมุ่งตั้งธรรมที่จะเป็นหลักของสังคมประชาธิปไตย

ผู้ทรงสถานการณ์: ที่นี้ ประเด็นที่สอง ในการที่จะแก้ไขกติกา คือรัฐธรรมนูญนี้ เรามีแนวคิดมีหลักที่จะนำเสนอในทำนองไหนดีครับ

พระอาจารย์: หนึ่งก็จับหลักให้ได้ว่า รัฐธรรมนูญมีเพื่ออะไร ก็เอาละว่ากันสั้นๆ เราจะปกครองแบบประชาธิปไตย มันก็ต้องมีหลักมีกติกาที่จะยึดถือร่วมกัน แล้วกติกาที่จะยึดถือร่วมกันของสังคมประชาธิปไตยนี้ ก็มุ่งเพื่อความดีงามของสังคมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และเมื่อพูดให้สั้น นั่นก็คือมุ่งเพื่อธรรม

หมายความว่า เป็นหลักการของประชาธิปไตยว่าเราต้องมีกติกาที่จะยึดถือร่วมกัน แต่สังคมประชาธิปไตยก็มุ่งเพื่อธรรม คือเพื่อ

ความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของส่วนรวม และการที่เรามีกติกายึดถือร่วมกัน ก็เพื่อธรรมที่ว่านี้เอง

ถึงตรงนี้เราก็ต้องมาดูละ คือ ดูว่า อะไรเป็นความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่พึงต้องการ และหลักการวิธีการกฎกติกาอะไรจะให้เราดูถึงภาวะเช่นนั้น นี่คือธรรมทั้งนั้น

ทีนี้ เพื่อให้เข้าถึงธรรม เราต้องใช้วิธีการทางปัญญา ไม่ใช่ตัดสินหรือทีกักท้วงไปโดยที่ยังไม่ทันศึกษาเรื่องให้จะแจ้ง หรือเอาแต่ความเห็นของตัวเองโดยไม่หาความรู้ให้ชัดเจน

ต้องย้ำว่า อันนี้ขาดมากในสังคมไทย คือ ขาดการศึกษาหาข้อมูลให้เพียงพอ เข้าที่ประชุมก็นวเนียงกันอยู่กับความเห็น **ชอบให้ความเห็น แต่ไม่หาความรู้** สังคมไทยเวลานี้บกพร่องอย่างยิ่งในเรื่องที่ว่า ชอบบอกความเห็น แต่ไม่หาความรู้

สมานฉันท์สำคัญต่อประชาธิปไตย

อีกเรื่องหนึ่ง การที่เราเป็นประชาธิปไตย เมื่อมีหลักการร่วมกันนั้น เราก็มีองค์ประกอบอย่างหนึ่งขึ้นมาด้วย คือ **สมานฉันท์**

ขอให้เข้าใจว่า สมานฉันท์นี้ไม่ได้มีความหมายว่าสามัคคี มันเป็นอีกศัพท์หนึ่ง

เวลานี้บางทีเราใช้ “สมานฉันท์” สับสนกับคำว่า “สามัคคี” สมานฉันท์เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของสามัคคี เป็นปัจจัยอันหนึ่งนะ ที่จะให้สามัคคีคือความพร้อมเพรียงเกิดขึ้นมา ยังไม่ใช่ตัวความสามัคคี

“สมานฉันท์” แปลว่า มีความต้องการตรงกัน ถ้าคนไม่มีความต้องการตรงกัน มันก็ไปกันไม่ได้

ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนมีความต้องการตรงกันร่วมกัน คือต้องการธรรม ต้องการความถูกต้องดีงาม ต้องการประโยชน์สุขของสังคม ต้องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข แม้แต่ในด้านรูปธรรมก็ต้องการระบบที่จะให้ทุกคนมีส่วนร่วม ถ้าอย่างนี้ก็มีความต้องการร่วมกัน เป็นสมานฉันท์

เอ... ที่แก้ปัญหาภาคใต้กันนี้ ไม่เห็นจะแสดงให้เห็นว่าสองฝ่าย หรือก็ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะมีความต้องการตรงกัน ไม่เห็นสมานฉันท์ปรากฏออกมาเลย ถ้าจะทำให้สมานฉันท์ ก็ต้องไปทำให้สองฝ่ายหรือก็ฝ่ายนั้นมีความต้องการตรงกัน

นี่ก็คือ ต้องชัดก่อนว่า ความต้องการอะไร ที่จะต้องให้มีตรงเสมอเหมือนกัน

จะปฏิรูปการเมือง ผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องพัฒนาปัญญา

ผู้ทรงสถานการณ์: ที่ผมเห็นในโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ผมมองว่าจริงๆ ตัวโครงสร้างของรัฐธรรมนูญปัจจุบันมันใช้ได้ คือมีการตรวจสอบอำนาจกัน โดยใช้กระบวนการในระบบประชาธิปไตย เช่นฝ่ายค้านตรวจสอบเสร็จ ก็ยังมีองค์กรอิสระที่เขา design ขึ้นมาหมด แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือการใช้กฎหมาย

นายกฯ นี่เขามา เขารู้ว่าองค์กรอิสระจะเป็นองค์กรตรวจสอบที่มีกำลังเข้มแข็ง เพราะฉะนั้นเขาก็ส่งคนเข้าไปหมดเลย มันเลยทำให้องค์กรอิสระเป็นหมันไปหมด ตรวจสอบอะไรเขาไม่ได้เลย

ผมเข้าใจว่าโครงสร้างของกฎหมายมันดีอยู่แล้ว แต่ว่าคนใช้เนี่ย เนื่องจากเขาใช้วิธีการ ใช้สิ่งที่ตัวเองมีอยู่ทุกวิถีทางที่จะทำให้องค์กร

ตรวจสอบน้ำมันอ่อนแอลง ที่นี้ ตรงนี้ถ้าจะแก้ ผมก็ไม่รู้จะแก้อย่างไร เหมือนกัน มันอยู่ที่สำนึกของคนใช้กฎหมายเสียแล้ว

พระอาจารย์: เอาละ ตรงนี้มี ๒ ประเด็น

ประเด็นหนึ่ง ก็คือ ตามที่คุณว่ามานั้น ตัวคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องในระบบและในกระบวนการนี้ทั้งหมด แต่ละคนไม่เป็นธรรมาธิปไตย เริ่มต้นพอดีนะ เจตนาไม่ดีแล้ว คือคิดจะเอาองค์ภริยาสมาเป็นเครื่องมือสนองเจตนาในการหาผลประโยชน์หรืออะไรก็แล้วแต่ของตัวเอง นี่ก็ไม่ใช่ธรรมาธิปไตย และในพวกองค์ภริยาสนั้น เสี่ยงที่เป็นมดตอกมา ก็ตัดสินใจไม่เป็นธรรมาธิปไตย

ที่นี้ สอง มันก็เป็นบทเรียนแสดงว่า การวางกลไกที่จะป้องกันการรวบอำนาจยังไม่รัดกุมดีพอ ก็ต้องไปคิดหนักละ

หมายความว่า โครงสร้างทั่วไปนี้นับว่าดีพอสมควร ในการที่ให้มีกระบวนการตรวจสอบ มีองค์กรอะไรต่าง ๆ มาคานมาดุล แต่กลไกที่จะป้องกันไม่ให้มีการเข้ามากุมอำนาจยังไม่ดีพอ ก็ต้องสร้างกลไกนี้ขึ้นมา นี่แหละตรงนี้คือจุดอ่อน

หมายความว่า ผู้วางรัฐธรรมนูญก็ต้องยอมรับตนเองว่าตัวนั้นมองไม่ถึงในบางเรื่อง เช่นไปไว้ใจในแง่หนึ่งๆ เกินไป แล้วในเรื่องบางอย่างก็มองด้วยสายตาที่ตัวศึกษามาแบบตะวันตก ไม่ได้มองเห็น แล้วก็ไม่ได้คิดให้ทัน ต่อลักษณะนิสัยจิตใจของคนไทย ที่จะเอามาใช้ในการวางกลไกในระบบนี้ เพื่อจะให้รับมือกันได้

เลยกลายเป็นว่า ไหวพริบปฏิภาณนิสัยของคนไทยไปเอาประโยชน์จากระบบแบบฝรั่งนี้ได้ คือไป exploit เลย

นี่ก็แสดงว่า พวกคนที่จะมาคิดวางกฎหมายรัฐธรรมนูญ ก็

ต้องพัฒนาปัญญาของตนเองให้เพียงพอ

เรื่องนี้ต้องยอมรับความจริง และไม่ประมาทกันให้มาก มันไม่เฉพาะความรู้ไม่ทันลักษณะจิตใจนิสัยคนไทยเท่านั้นหรอก ความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานของสังคมไทย และรากเหง้าของอารยธรรมในดินแดนแถบนี้ ตลอดจนสภาพปัจจุบันที่เป็นปัญหา ก็ต้องศึกษากันให้เพียงพอ

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่นี้มันตรงกันข้ามกับที่ท่านอาจารย์พูด นักวิชาการเขาคิดว่าฝรั่งเป็นเทวดา จะบังคับคนไทย วิสัยไทย วิถีไทยให้ตามแบบเขา

พระอาจารย์: นี่แหละได้บทเรียนแล้วไงเล่า มันบอกว่าคุณไปไม่รอดแล้ว

ตั้งแต่เลือกตั้ง ยันร่างรัฐธรรมนูญ ยังยากจะหวัง?

ผู้ห้วงสถานการณ์: อย่างตอนร่างรัฐธรรมนูญ สสร.มีที่เรียนมาจากหลายชาติ มีทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ก็ดีกัน ต่างคนต่างเสนอโครงสร้าง

พระอาจารย์: นี่แหละที่ว่ามั่วซั่วต่างคนเข้ามาต่างก็มีอัตตาธิปไตย ถือตัวว่าตนเองจบจากไหนๆ ก็เหิมไปบ้าง สงวนท่าทีด้วยกลัวว่าตัวจะเสียท่าบ้าง หรือจะเสียหน้าแก่พวกโน่นนี่ เมื่อมีอัตตาธิปไตยแรง ก็เลยทำให้การทำงานไม่ได้ผลดี

ถ้าคนอยู่กับปัญญาที่มุงธรรม คือเป็นธรรมาธิปไตยจริง จะได้ผลมาก คือไม่ถือตัว เมื่อเป็นธรรมาธิปไตยก็มุ่งให้ได้ผลที่จะถึงธรรมก็แล้วกัน คือจุดหมายมุ่งอยู่ที่จะหาความจริงความถูกต้องดีงามและ

ประโยชน์ที่แท้ เมื่อหาธรรม ก็หาปัญญา เมื่อต้องการธรรม ก็ต้องเสริมสร้างปัญญา ตอนนี้ คุณมีคำแนะนำอย่างไร ฉันฟังหมด

ถ้าคนมีธรรมาธิปไตยอย่างนี้ ก็หมดปัญหา เพราะจะไม่มาถือพรรค ถือพวก ถือกลุ่ม ถือแหล่ง ถือสถาบันอะไร แต่มุ่งหามุ่งรู้มุ่งให้ถึงธรรม เพื่อเอาธรรมเป็นหลักเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เลยข้ามพ้นการถือตัวถือพวกไปได้หมด

เพราะฉะนั้น เกณฑ์ตัดสินใจจึงสำคัญที่สุด ตั้งแต่ชาวบ้านเริ่มด้วยการเลือกตั้ง ก็เอาผลประโยชน์ที่ ส.ส. มาให้เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ เมื่อเป็นอย่างนี้ เกณฑ์ตัดสินใจในการเลือก ส.ส. ก็ไม่เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว แต่จมกันอยู่แค่อัตตาทิปไตย และโลกาธิปไตย ไปไม่ถึงธรรมาธิปไตย ที่เป็นหัวใจของประชาธิปไตย

ขึ้นมากะทั่งผู้ร่างรัฐธรรมนูญ ถ้าติดอยู่แคื่อยึดตัวตนเป็นอัตตาทิปไตยบ้าง หวั่นไหวไปตามแรงกดดัน มีอาการที่จะทำเพราะเอาอกเอาใจ จนบางที่ถึงขั้นที่อาจจะล่วงภยาคติ เป็นโลกาธิปไตยบ้าง เจอปัญหาของรัฐธรรมนูญที่ร่างเสร็จมา แต่ไม่ได้เจริญปัญญาจากบทเรียนของปัญหานั้นเท่าที่ควร จึงไปไม่ถึงธรรมาธิปไตยบ้าง ถ้าอย่างนี้รัฐธรรมนูญที่ดีและการปฏิรูปการเมืองก็หวังได้ยากที่จะเป็นจริง

แม้เป็นถึงจักรพรรดิ ซึ่งปกครองคนเดียวด้วยซ้ำ ท่านยังบอกว่าเป็นธรรมาธิปไตย ถ้าจักรพรรดิใช้เกณฑ์การตัดสินใจเป็นอัตตาทิปไตย ก็จบเหมือนกัน เกณฑ์ตัดสินใจของจักรพรรดิก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตย

เมื่อประชาชนทุกคนมามีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย ประชาชนแต่ละคนนั้นก็ต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เพื่อให้

ประชาธิปไตยเป็นจริงขึ้นมา

สังคมไทยเสื่อมทรุดห่างไกลจากธรรมาธิปไตย?

ผู้ห้วงสถานการณ์: มันสัมพันธ์กัน อย่างที่ว่า นายกษ ี่เขาพยายามใช้
อุบายต่างๆ มาครอบงำ เพื่อเปลี่ยนค่านิยมคนไทยให้เป็นบริโศค
นิยม ให้อยู่ภายใต้การครอบงำของเขา...

พระอาจารย์: ี่ก็อยู่ในหลักที่ว่ามาทั้งนั้นแหละ ในเมื่อคนไม่มี
หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ มันก็ไปตามกระแสหมด ตอนนีัประชาชน
จับหลักอะไรไม่ได้ มันพว่ไปหมด

ผู้ห้วงสถานการณ์: ทักษิณทำสังคมให้กลายเป็นสังคมใหม่แบบทักษิณ
ทุกแง่มุม

พระอาจารย์: คงหมายถึงคำที่มีใครคิดขึ้นว่า Taksinization?

ผู้ห้วงสถานการณ์: ี่นี้ ว่าตามหลักการศึกษา โยนิโสมนสิการที่จะให้
เป็นธรรมาธิปไตยมันเกิดยาก เพราะนายกษ ี่ เขาไปสร้างสิ่งแวดล้อม
ล้อมให้เป็นปาปมิตรไปหมด มันไม่มีกัลยาณมิตร

พระอาจารย์: ี่จะกลายเป็นการขยายขอบเขตของเรื่องจนกว้าง
เกินไป แล้วก็เป็นการขยายพวงไปกับปัญหาตัวบุคคล ในที่นี้จะไม่ใช้
เวลากับการวิจารณ์ตัวบุคคล และไม่ขยายขอบเขตของเรื่องออกไป
อีกละ เวลาที่ล่วไปมากแล้ว

เขาเป็นว่า ทั้งหมดนี้ พุดรวมๆ ก็จับเข้าหลักการพื้นฐานที่
ง่าย ๆ ขึ้นเดียวเชิงเดียวก่อน บอกไปได้เลยว่า ทุกคนต้องตัดสินใจ
โดยเอาธรรมเป็นหลัก พอคนมีหลักและอยู่กับหลักได้ ก็ไม่ถูกลากไป

และเริ่มรักษาตัวได้

ทีนี้ ธรรมะคืออะไร ก็พูดง่ายๆ ก่อน อย่าเพิ่งไปพูดถึงซึ่ง เอา
แค่ว่า ธรรมะ คือความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่แท้

ลองถามชื่อว่า ที่คุณจะตัดสินใจเลือกนี้ ถ้าตกลงจะเป็น
ธรรมาธิปไตย คุณเห็นว่าเขาเอาผลประโยชน์มาให้แล้วก็ชอบเขา
อย่างนี้เป็นธรรมาธิปไตยหรือเปล่า ถ้าคุณจะเลือกใคร คุณรู้จักเขา รู้
ข้อมูลที่เกี่ยวข้องดีแล้วหรือยัง แล้วถ้าจะเอาความถูกต้องดีงามและ
ประโยชน์สุข เราคิดถึงประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ หรือมองแค่
ประโยชน์ของตัวเอง อะไรอย่างนี้ ต้องชี้กันง่าย ๆ ถ้ามองได้ทันทีเลย

ผู้ห้วงสถานการณ์: กรณีเลือกตั้งนี้ะครับ สมมติว่าที่หน่วยเลือกตั้งนี้
๓-๔ พรรคนี้นั้นเลวหมด จะทำอย่างไรครับ

พระอาจารย์: ก็เอาที่เลวน้อยที่สุด - นี่พูดไปตามหลัก ที่จริง เมื่อ
เข้าใจดีแล้ว จะเอาธรรมาธิปไตย ก็ตัดสินใจได้เองในขอบเขตที่
กฎหมายบัญญัติไว้นั้นแหละ ปัญหาก็อยู่ที่ว่า เรื่องเลือกตั้งนี้ ปัญหา
หมักหมมหนัก ก็ปล่อยกันมาจนเสียหมดแล้ว คงต้องแก้กันใหญ่

ฟังที่พูดที่ถามมานี้ เหมือนว่าสังคมไทยนี้เสื่อมทรุดลงไปจาก
ธรรมะอย่างหนัก ในสภาพที่เสื่อมอย่างนั้น ก็ถือว่าคนแทบไม่เอา
ธรรมาธิปไตยกันแล้ว และก็เครื่องบอกด้วยว่า การฟื้นฟูหรือการ
ก้าวไปสู่ประชาธิปไตย จะเป็นงานที่หนักหนาสาหัส

หนทางสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรม

จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม ธรรมาธิปไตยก็ต้องมา

ผู้ห้วงสถานการณ์: ขออนุญาตสรุปสถานการณ์เพื่อจะตัดสินใจ คือ ตอนนี้สถานการณ์มันเลยชั้นที่ว่าไปแล้ว โดยส่วนตัวผมเองไม่คิดจะเคลื่อนไหวตอนนี้

แต่มีพระกับมีคนหนึ่งที่เคยร่วมงานกัน เขามาทบอกว่า ชาวพุทธควรจะร่วมแสดงความเห็น ควรจะเข้ามาบีบบทบาท เพราะว่าเป้าหมายของชาวพุทธของเราก็คือ ปฏิรูปการเมืองครั้งที่สองนี้ต้องให้เป็นการปฏิรูปอย่างแท้จริง ปฏิรูปให้ทั้งระบอบของประชาธิปไตย มีคุณสมบัติของธรรมาธิปไตยให้ได้ เกื้อหนุนสิ่งที่ผมเสนอไปนั้น

เขามาทบอกว่า ถ้าอย่างนั้นคุณต้องไม่ตกขบวน เราต้องแสดงความเห็น ที่นี้จะแสดงความเห็นอย่างไรที่จะบอกว่าเรากมีส่วน

แต่ตอนนี้อย่างที่ว่า สถานการณ์มันสูงอ้อมเลยชั้นนั้นไปหมด ต่างคนต่างใช้อุบายเอาชนะกัน เพราะฉะนั้นผมว่า ท่ามกลางฝุ่นตลบ เราออกไปนี่มันต้องโดนมองไม่แง่ใดก็แง่หนึ่ง

ทีนี้ใจผมเองผมก็อยากจะให้แน่นอนก่อนว่าจะไปทางไหน คือ ใจจริงผมอยากจะท้าทายตรงที่ว่า ถ้าเกิดปฏิรูปการเมืองทียวนี้ เล็กกรอบตะวันตกทั้งหมด ไม่ต้องไปคิดในกรอบรัฐศาสตร์ตะวันตกทั้งหมด คิดของเราให้ดีที่สุด

ถ้าเอาความเห็นของผม คิดว่า เรื่องหลักธรรมาธิปไตย ๓ เราสามารถจะประยุกต์เรื่องธรรมาธิปไตย มายกระดับประชาธิปไตย คือตัวโครงสร้างเองก็ทำได้ครับ ตัวโครงสร้างและกลไกนี้ออกแบบให้เอื้อต่อธรรมาธิปไตย

พระอาจารย์: พุดไปพุดมาก๊วนกลับมาที่เก่าอีก บอกแล้วว่า มันจะสับสนและก็คลุมเครือ และคนจะยุ่ง แล้วก็กลายเป็นว่า พอพุดไปๆ มันเหมือนกับมีระบบอีกระบบหนึ่ง เรียกว่าธรรมาธิปไตย แล้วจะปรับประชาธิปไตยให้เป็นอย่างนั้น ก็ยุ่งยุ่งใหญ่เลย แล้วเขาจะถามว่า จริงๆ แล้ว ระบบธรรมาธิปไตยมันเป็นอย่างไรนะ คราวนี้ก็ยุ่งละ ระบบธรรมาธิปไตยมันไม่มี การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่มีชื่ออย่างนี้

ผู้ห้วงสถานการณ์: ไม่ใช่ระบอบ ผมไม่เคยเขียนคำว่าระบอบ

พระอาจารย์: ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ แต่ตามวิธีที่พุดนั้นก็คือจะไปปรับระบบประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตย

ผู้ห้วงสถานการณ์: ยกระดับขึ้นมาให้ถึงขั้นที่มีคุณสมบัติธรรมาธิปไตย ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องในประชาธิปไตยยกระดับขึ้นมา...

พระอาจารย์: อันนี้ก็ได้พุดถึงแล้ว มันไม่ขัดหรอก ต้องแยกแยะให้ชัด ประชาธิปไตยนั้นก็ให้เป็นประชาธิปไตยที่มันถูกต้อง มันก็เป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรมเท่านั้นเอง แล้วในประชาธิปไตยที่เป็นธรรมนั้น ก็ต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นแกน

ให้ธรรมาธิปไตยเป็นแกนของประชาธิปไตย ก็คือ คุณต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เพราะว่าในประชานิยมนี้ ไม่ว่ากิจกรรมไหนก็มีการตัดสินใจทั้งนั้น ถูกไหม?

การตัดสินใจนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะว่าในการทำทุกอย่างต้องมีการตัดสินใจทั้งสิ้น จะเดินหน้า จะขับเคลื่อนไปได้ ต้องอาศัยการตัดสินใจทั้งนั้น เราก็บอกเลยว่า ในทุกกิจกรรมของประชาธิปไตยนั้น ให้มีการตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย หรือตัดสินใจอย่างเป็นธรรมาธิปไตย

เมื่อว่าถึงการปกครอง เราก็พูดให้เต็มว่า การใช้อำนาจตัดสินใจนี้เป็นแกนของระบบการปกครอง เมื่อจะให้มันเป็นระบบประชาธิปไตย ก็เอาการตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์

เป็นอันว่า คุณต้องตัดสินใจในทุกกิจกรรมของประชาธิปไตยด้วยธรรมาธิปไตย ก็เท่านั้นแหละ

ปัญหามีแค่ว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้ ไม่เป็นธรรม

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่อาจารย์พูดนี้เข้าใจครับ มันให้คนเป็นคนที่มีธรรมาธิปไตย มีเกณฑ์ที่จะเอามาใช้ เอาธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แต่ที่นี้กลไกต่างๆ ทั้งหลายตามกรอบความคิดตะวันตกล่ะ...

พระอาจารย์: อันนั้นเราแยกศัพท์ไปเลย อย่าไปยุ่ง อย่าไปปน อย่าเอาคำว่าธรรมาธิปไตยไปใช้ปะปนกับศัพท์ของเขา เดี่ยวมันจะไปสับสนแม้แต่กับคำว่าประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง ที่มีการตกลงว่าประเทศไทยเราก็เอาด้วย เราต้องชัดแม้แต่ว่าประชาธิปไตยนั้นเราเอาประเภทไหน แล้วมันเป็นอย่างไร เมื่อตกลงใช้แล้ว ก็ให้ประชาธิปไตยนั้นเป็นธรรม เท่านั้นแหละ

ผู้ห้วงสถานการณ์: ที่ท่านอาจารย์ว่าประชาธิปไตยที่เป็นธรรมนี้ แต่กลไกที่พัฒนามา มันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมัน ซึ่งของเราถูกครอบด้วยความคิดตะวันตก

พระอาจารย์: ก็นั่นนะซี

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๑: อาจารย์เสนอแนวคิดที่ให้ล้มของตะวันตกหมด

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๒: ไม่ใช่ล้ม

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๑: คือผมคิดว่า การที่เขาไปเรียนทางตะวันตกมาแล้ว เอามาเป็นแนวคิด มันไม่ใช่ว่าผิด

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๒: มันโดนครอบงำไป ไม่คิดต่อว่าจะทำอะไรให้มัน...

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๑: อันนั้นเป็นอีก step หนึ่ง แต่การที่เขามีประสบการณ์ไปเรียนฝรั่งเศส ไปเรียนอเมริกา ไปเรียนอังกฤษมา แล้วเอาวิธีการพวกนั้นมาเป็นตุ๊กตา เอามาเป็นแบบนี้ ผมคิดว่าไม่ผิด เพียงแต่ว่าจะเอามาปรับอย่างไรให้เหมาะสมกับเรา เหมาะสมกับสภาพของเรา

พระอาจารย์: ก็นี่แหละ สรุปลงด้วยคำว่า “ให้ประชาธิปไตยที่นำมาใช้มันเป็นธรรม” ไม่รู้ละ คุณจะเอาแบบไหนก็ตาม แต่ต้องให้มันเป็นธรรม เพราะประชาธิปไตยที่จัดกันอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่เป็นธรรม

ผู้ห้วงสถานการณ์: นี่มันอยู่แค่นี้แหละ ไม่ใช่ไปสร้างความคิดเรื่องระบบธรรมาธิปไตยขึ้นแล้วก็มาง

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๑: ในประเด็นเรื่องธรรมาธิปไตยนี้ แม้จะเป็นเผด็จการ แต่ถ้าตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ก็ดี ถูกไหมครับ ถ้า

อย่างนี้คือ ไม่อยู่แค่ระบบ มันอยู่ที่การตัดสินใจ

พระอาจารย์: อันนี้ต้องว่าเป็นขั้นๆ คือ ระบบเผด็จการมันก็เป็น
ธรรมาธิปไตยได้ เป็นอรรถาธิปไตยได้ เป็นโลกาธิปไตยได้
คณาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน แต่ตกลง
ตอนนี้เราเอาระบบประชาธิปไตย

เมื่อเราเอาระบบประชาธิปไตย ก็ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการ
ปกครอง และส่วนร่วมที่จริงที่แท้ ก็คือส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมี
อำนาจตัดสินใจด้วยเช่นเดียวกันทุกคน (ถ้าบอกว่ามีส่วนร่วม แต่ไม่มี
อำนาจตัดสินใจด้วย แล้วส่วนร่วมนั้นจะเป็นจริงได้อย่างไร)

เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เราบอกว่าทุกคนนั้นต้อง
เป็นธรรมาธิปไตย ดังนั้น ทุกคนต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ผู้ห้วงสถานการณ์: ชัดครับ ชัดเจนมาก

พระอาจารย์: เข้าใจนะ

ผู้ห้วงสถานการณ์: ไม่หลงแล้ว ไม่หลงประเด็น

พระอาจารย์: แล้วมันจะแยกกันชัดไปเลย ไม่ต้องมาสับสนกันอีก
คือไม่ต้องเอาศัพท์และแนวคิดไปปะปนกัน ไม่เอาคำว่า ธรรมาธิปไตย
ไปปนกับประชาธิปไตย ให้ผิดตำแหน่งผิดที่

เราบอกได้เลยว่า คุณจัดการประชาธิปไตยให้เป็นธรรมนะ
เวลานี้ประชาธิปไตยไม่เป็นธรรม แล้วจะยกตัวอย่างก็ได้ เช่นว่า คุณ
ไปยึดติดความคิดของตะวันตก เอาของเขามาเฉย ๆ โดยที่ไม่ได้รู้จริง

เราไม่ได้ว่าของตะวันตก ตะวันตกก็มีดีเยอะ แล้วที่ดั้นน้าง
อย่างก็เอามาใช้ได้ บางอย่างก็ไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมของเรา มัน

เหมาะกับของเขา อันนี้ก็ว่าไป มันเป็นส่วนของการอธิบายรายละเอียด แต่จะอย่างไรก็ตาม เมื่อจัดลงตัวแล้วก็คือ ให้มันเป็นธรรม

ที่จะปฏิรูปการเมือง ก็แค่จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม

ผู้ห้วงสถานการณ์: นี่ความเห็นของผมเดิม อย่างที่ว่าองค์ความรู้ยังไม่ชัด คือผมอยากมีคณะทำงานซึ่ง...

พระอาจารย์: อันนี้ไม่เป็นไร เป็นรายละเอียด เป็นเรื่องขั้นปฏิบัติการ

ผู้ห้วงสถานการณ์: ใจจริงผมไม่อยากเผยแพร่ตอนนี้ สถานการณ์ตอนนี้ ดูว่า เราก็ไม่รู้ จะเป็นการเข้าไปแทรก ตอนนี้การนำเสนอคิดว่ามันเสี่ยง มันไม่คุ้มกับผลที่จะได้

พระอาจารย์: มันว่าได้เป็นขั้นตอนนี้ ในแง่ของการลงลึกที่เป็นรายละเอียดก็ว่ากันอีกขั้นหนึ่ง แต่ในแง่ที่จะพูดรวมๆ ตอนนี้เราพูดได้ ว่าประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ตอนนี้มันไม่เป็นธรรม เราพูดได้ไหม ก็พูดได้เนี่ย มันเห็นชัดๆ อยู่ เรายกปัญหาขึ้นมาก่อนก็ได้ โดยชี้ให้เห็นว่า เพราะอย่างนี้ๆ เราจึงบอกว่าประชาธิปไตยที่เป็นกันอยู่เนี่ยมันไม่เป็นธรรม

ผู้ห้วงสถานการณ์: สถานการณ์ตอนนี้เขาไม่สนใจเรื่องจะปฏิรูปการเมือง มันยังไม่ถึงขั้นที่จะ...

พระอาจารย์: ไม่ใช่อย่างนั้น นี่เราพูดถึงปัญหา คือสภาพบ้านเมืองที่มีอยู่จะเป็นรัฐบาลหรืออะไรก็แล้วแต่ที่ทำอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นตัวปัญหา เราอาจจะพูดเริ่มไว้ก่อน แต่ต้องเป็นคำพูดที่ชัดจะแจ้งลงไป เรารับสมอ้างเขาก็ได้ เราไม่จำเป็นต้องไปพูดเอง นี้นะ ใครๆ ก็เห็นกันอยู่ ที่เขาพูดกันอยู่เนี่ย ที่เขาว่ากันอยู่เนี่ย พูดกันล้นๆ ก็คือเขาบอกว่า

ประชาธิปไตยมันไม่เป็นธรรม

เราพูดไปเลยว่า ที่คุณว่ากันอยู่นี้ คุณยอมรับแล้วว่า
ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้ไม่เป็นธรรม จริงไหม

แล้วที่ว่าจะปฏิรูปการเมืองกัน ดูเหมือนเป็นเรื่องใหญ่โตนั่น ก็
คือ และก็แค่ จะแก้ปัญหายุทธศาสตร์ที่ไม่เป็นธรรม โดยจะทำให้
มันเป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ใช่มั้ย

ผู้ห้วงสถานการณ์: ถ้าเป็นธรรมมันก็ไม่มีปัญหาหรอก

พระอาจารย์: เออละ เราบอกว่า พวกคุณที่มาพูดกันอยู่นี้ พวกคุณ
ปรารถนาเรื่องปัญหาประชาธิปไตยไม่เป็นธรรม แล้วคุณคิดว่าจะทำ
อย่างไรให้เป็นธรรม ตีกลับไปเลย

ผู้ห้วงสถานการณ์: ผมคิดว่าเอาตรงนี้จุดนี้ออกไป ถ้าประชาธิปไตยตั้ง
อยู่บนความเป็นธรรม จะไม่เกิดปัญหา แล้วเขาจะผ่อนคลายเป็นอย่างไร จะ
ฟังไม่ฟัง ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง

สมมติว่าเราเตือนเขาแล้ว แนวทางมันควรจะเป็นอย่างนี้นะ นี่
ดีที่สุดนะ แต่ไม่มีใครฟังเราเลย วันหลังเมื่อมีปัญหา เราก็บอกเขาได้
ว่า เราบอกคุณแล้วนะ ว่าคุณต้องเดินทางนี้ คุณไม่เชื่อ มันเลยเกิด
ปัญหาอย่างนี้

พระอาจารย์: เราพูดไว้ทีหนึ่งก่อนได้

ผู้ห้วงสถานการณ์: ถ้าเราพูดทีหลัง เขาจะมองว่า เออ! ใช้นี่มาพูด
โมเม แต่เราเตือนเขาแล้ว ไม่มีใครเชื่อเลย ไม่ฟังเลย คือเราพูดไว้
ก่อนแล้วไง

ปัญหา คือ ต้องให้สิ่งที่เราพูดนี้ ที่เราแนะนำแนวทางนี้ ต้องให้เป็น ธรรมอย่างที่ท่านบอก สิ่งที่เราพูดต้องถูกต้อง เป็นแนวทางที่ถูกต้อง ฟังไม่ฟังเราบังคับเขาไม่ได้ เขาจะคิดว่าเราเป็นฝ่ายไหน ไม่เป็นไร

พระอาจารย์: แล้วที่เราพูดขึ้นมาเนี่ย เราจับเอาสิ่งที่เขาวานี้ เราไม่ได้ ว่าเอง

พวกคุณกำลังพูดถึงประชาธิปไตย สรุปแล้วก็คือ คุณพูดว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้มันไม่เป็นธรรม

ผู้ห้วงสถานการณ์: วันนี้เขาประชุมกัน เดียวเนี่ย ถ้าตกลงกันได้ เขา เปลี่ยนแผนแล้ว ... จะปฏิรูปการเมือง คือประเด็นว่า ประชาธิปไตย ไม่เป็นธรรม หรือว่ารัฐธรรมนูญที่ต้องแก้ ฝ่ายค้านพูดมานาน รัฐบาล ไม่ยอม นี่ก็เพิงมายอมว่าจะให้ปฏิรูปการเมือง ให้แก้รัฐธรรมนูญ

พระอาจารย์: อันนั้นเป็นเรื่องของเขา แต่เราสรุปให้ได้เลย

ผู้ห้วงสถานการณ์: ความจริง ที่เขาวากันไม่ใช่ประเด็นหลักนะครับ

พระอาจารย์: อ้าว... ก็ไม่ใช่ซิ เราสรุปให้เขา คือเขาพูดกันอยู่นั่น แต่เขาสรุปไม่ได้ ไม่ตั้งเป็นประเด็นชัดออกมา

เราชี้ให้เขาเห็นว่า ที่คุณพูดกันทั้งหมดนั้น คือพูดว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นั้นไม่เป็นธรรม จริงไหม แล้วทำไมมันไม่เป็น ธรรม ก็เพราะว่า... อย่างนั้นๆ เหมือนที่พูดกันมาแล้ว

นำธรรมาธิปไตยมาให้แก่ประชาธิปไตย

จับประเด็นให้ชัดไว้ ไม่ว่าวุ่นไปกับสถานการณ์ที่สับสน

ผู้ห้วงสถานการณ์: ปัญหาเรื่องประชาธิปไตยที่ไม่เป็นธรรมนี้ มันเกิดมานานแล้ว มันอยู่ท่ามกลางกระแสซึ่งตอนนี้ความรู้สึกของเขาก็ไล่ทรราชอย่างเดียว ว่าทรราชมันจะไปอย่างไร ถ้าเราไปตอนนี้ ผมว่ามันไม่คุ้ม ความเห็นของผมนะ

พระอาจารย์: มันอยู่ที่เราจะปฏิบัติแค่ไหน เราจะพูดแค่ไหน

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๒: ไม่ได้อยู่ที่ระบบนะ มันอยู่ที่ตัวบุคคล มีฝ่ายที่จะได้ กับฝ่ายที่พยายามจะอยู่

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๑: ก็ข้างเขาซี เป็นเรื่องของเขาไง

พระอาจารย์: นี่เราพูดหลักการ ไม่ได้พูดถึงบุคคล เราไม่ไปพูดเรื่องใคร แล้วก็ไม่ต้องพูดมาก พูดนิดเดียว แต่ถ้าคำที่พูดมันตรงเรื่องนะ มันหนัก พูดทิ้งไว้เลย แล้วไม่ต้องไปทำอะไรมาก

ผู้ห้วงสถานการณ์: พูดไปแล้ว ฟังไม่ฟังก็ข้างเขา แล้วเราพูดขึ้นมาพูดใหม่ได้

ผู้ห้วงสถานการณ์ ๒: ถ้าทำ ก็ทำแบบเป็นแถลงการณ์อยู่ๆ

พระอาจารย์: ก็แล้วแต่ อันนั้นเอาตามาไม่ต้องออกความเห็น ไปว่ากันเอง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า จะออกในรูปแบบไหนก็ตามแต่ ก็เอาสาระที่ว่านี้เป็นหลักการ เป็นแนวทาง พูดให้มันเข้ม

มองให้กว้างให้ไกล ไม่มองแค่คนที่อยู่ในวังวน

ผู้ทรงสถานการณ์: ขอผมสรุปขั้นตอนถวายท่านอาจารย์นิดหนึ่งครับ คือตอนนี้เท่าที่คิดดู ทักษิณจะอยู่ยาก แต่ว่าจะไปโดยวิธีไหน เวลาเร็วหรือไม่เร็ว แต่คิดว่ารุนแรง เทียวนี้คงจะแรงมาก

ฝ่ายที่จะไล่มันมีหลายฝ่ายที่ได้โอกาส เพราะว่าฝ่ายที่ไม่ชอบกลุ่มคนที่เสียประโยชน์ พรรคการเมืองที่เสียประโยชน์ และฝ่ายนักวิชาการ ซึ่งเป็นกลาง และนักวิชาการพวกนี้ส่วนหนึ่งเคยทำงานให้ทักษิณ ก็รู้ดีในลึกลับนาบาง

อย่างอาจารย์ชัยอนันต์มาเขียนนี้ มีน้ำหนักรมาก เพราะอาจารย์ชัยอนันต์เคยเป็นประธานการบินไทย ประธานการไฟฟ้าฝ่ายผลิต อาจารย์ชัยอนันต์ก็รู้ข้อมูลลึก ก็บอกว่าการเลือกตั้งที่ผ่านมาบัตรเลือกตั้งมันพิมพ์หลายชุด ก็เปลี่ยนยกชุด

แล้วกรณีนี้ที่ข้อฉล ใครๆ เขาก็สรุปว่า ตอนแรกก็ยังไม่คิดอะไรมาก แต่พอทักษิณเริ่มอีกขั้นหนึ่งก็คือว่า เริ่มที่จะเอาต่างชาติเข้ามาครอบงำประเทศไทย ซึ่งอาจารย์ก็ทนไม่ได้ อย่างเช่นการบังคับการบินไทยนี่นะครับ เปิดให้แอร์เอเชียหลายเส้นทาง และแอร์เอเชียนายกฯ ก็ถือหุ้นใหญ่อยู่ในนั้นร่วมลงทุนกับสิงคโปร์

เวลาไปเจรจาทำ FTA กับประเทศไหน ก็ได้สิทธิพิเศษด้านโทรคมนาคม อย่างบังคลาเทศกับออสเตรเลียเนี่ย แต่เป็นการทำลายรากฐาน อย่างไปเจรจา FTA กับออสเตรเลียเนี่ย พวกที่เลี้ยงวัว นมวัวยังต้องเททิ้งเลย เพราะว่ามันถูก ที่ออสเตรเลียขนาดเอามาตั้งไกลเป็นหมื่นกิโล เรายังแพงกว่าเขาดังเยอะ...

พระอาจารย์: เอาละ นี่เป็นรายละเอียด เป็นคำบรรยายในเรื่องความไม่ซื่อตรง ไม่อยู่ในธรรมะ ของนักปกครองที่มุ่งเรื่องผล

ประโยชน์ส่วนตัว ถ้าว่าไปก็คงยาวไปเรื่อย

ที่นี้ตอนนี้ก็คือรวมความที่มันเป็นอย่างนี้ เราถึงใช้คำว่า “ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่มันไม่เป็นธรรม” เรื่องก็อยู่ที่ว่าต้องให้คนจับประเด็นให้ได้

พวกที่มาอยู่กันอยู่นี้ บางที่ยังจับประเด็นไม่ถูกเลย ฝ่ายหนึ่งก็จะไล่ทักษิณออกให้ได้ อีกฝ่ายหนึ่งก็ตรงข้ามหรือจะต้านพวกที่ไล่ไปๆ มาๆ บางทีก็จะหาทางแค่อาชนะกัน

เรื่องที่น่าจะคิดกันบ้างก็อย่างที่ว่า เรามองกว้างระยะยาว นี้เขาว่ากันไป เราไม่ได้เข้าไปยุ่งด้วย คุณเล่นงานกันไป ถ้าสมมติว่าทักษิณออกไปจริง แล้วตอนนี้มีหลักประกันอะไรไหม อย่างน้อยให้สถิติว่า ทำอย่างไรจะให้คนที่จะมาแทนทักษิณ ที่จะมีอำนาจใหม่นี้เขาจะไม่เป็นอย่างนี้อีก

เราคิดเรื่องระดับนี้มากกว่าที่จะมาอยู่กับ ๒ ฝ่ายที่ทะเลาะกันขณะนี้ เราต้องมองระยะยาวกว่านั้น

ที่พูดกันเวลานี้ ว่าทักษิณเป็นอย่างนี้ อย่างน้อยกลุ่มหนึ่งก็ว่าไม่ดี ไม่ได้เรื่อง จึงมาไล่ทักษิณ แล้วต่อไปจะมีหลักประกันอะไรว่าผู้ที่มาแทนจะไม่ใช่อย่างทักษิณอีก เราต้องทำงานขนาดนั้น ต้องให้สังคมมีทางไปที่ถูก ที่จะได้ผลในระยะยาว ให้เป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ซึ่งมีประโยชน์จริงๆ

ผู้ห้วงสถานการณ์: นี่ขั้นที่ ๒

พระอาจารย์: เราต้องพูดไว้ก่อน ต้องให้สถิติมาก่อนว่า คุณนี่อยู่อยู่แค่นี้เองหรือ เรื่องที่สำคัญคุณอย่าคิดแค่นี้ไม่ได้ ต้องให้เขารู้ว่าเขาจะคิดอยู่แค่นี้ไม่พอ เพราะว่าบทเรียนมันมีอยู่แล้ว มันก็หมุนเวียนเป็น

วจรกันอยู่แค่นี้แหละ ถ้าคุณทำเสร็จแล้ว คุณจะหมุนอยู่แค่นี้หรือ เห็นคุณหมุนกันมาหลายรอบแล้ว ตอนนี่ก็รอบแล้ว นี่ต้องเตือนเขา

นี่คือ เมื่อเขามัวมัวเนี้ยกันอยู่ เราต้องมองให้กว้างออกไป จะเอาแค่นี้ไปตกอยู่ในวังวนกับเขาไม่ได้ ถ้าเรามัวไปยุ่งอยู่กับเขา เราก็ไม่มีอะไรที่จะช่วยจะให้แกสังคมได้ ทั้งในมิติกว้าง และมิติไกล

เป็นอันว่า เราต้องมองกว้าง-คิดไกล โดยมีใจที่ใฝ่สูงอยู่แล้ว คือ ใฝ่ธรรมที่จะต้องเอามาเป็นแกนของระบบประชาธิปไตย อันได้แก่ ธรรมาธิปไตย

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าหมายความว่า เราจะมองนิ่งเฉยอยู่ ในสถานการณ์อย่างนี้ เราต้องเตือนต้องบอกต้องพยายามให้แนวทางที่เป็นทางออกอย่างชอบธรรมแก่เขา แต่จะเตือนจะบอกอย่างไร อันนี้คือ เรื่องที่คณะผู้มานี้จะต้องไปคิดกัน

หายวุ่นเมื่อใด ควรมาจับหลักสำคัญที่เป็นเรื่องกว้างไกล

วันนี้ได้พูดกันในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย และได้พูดถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องว่าเป็นหัวใจของการปกครอง คือเรื่อง การใช้อำนาจตัดสินใจ ซึ่งมีจุดสำคัญอยู่ที่ว่า ใครมีอำนาจตัดสินใจ คนนั้นต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ทำไมธรรมาธิปไตยจึงมีความสำคัญต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า เมื่อเป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจก็อยู่ที่ประชาชน เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

นี่แหละ จึงต้องมีธรรมาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนมีธรรมาธิปไตยนั้นเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ผู้ห่วงสถานการณ์: เราเสนอคำว่าธรรมาธิปไตยตรงนี้

พระอาจารย์: ก็ใช่ะซี ชี้จุดให้เห็นชัด ไม่ใช่ว่ากันพร่าไปหมดจนไม่รู้ว่าธรรมาธิปไตยเป็นอะไร เอาไปปะปนกับระบบการปกครองวุ่นวายสับสน

ผู้ห่วงสถานการณ์: สรุปย่อๆ ขั้นตอนที่จะปฏิรูปการเมืองจริงจังเพื่อไปสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรมอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า ให้คนมีธรรมาธิปไตยในการตัดสินใจจริงๆ มันสามารถทำกลไกได้ เอามาประยุกต์ได้

พระอาจารย์: การปฏิรูป ๒ ด้าน ต้องบรรจบกัน

หนึ่ง ด้านการจัดตั้งวางระบบ ต้องจัดกลไกอะไรต่างๆ ที่จะให้มั่นใจที่สุดว่าการตัดสินใจจะเป็นไปด้วยธรรมาธิปไตย มีการถ่วงดุล และไม่ให้มีการมาครอบงำ เป็นต้น

ด้านนี้ก็ไม่ง่ายเลย การวางกฎกติกา ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียว ยังมีปัญหาขาดพร่องมีช่องโหว่และบิดเบือนอยู่เรื่อย ซึ่งจะต้องวางให้มีกลไกที่จะกำหนดและกำกับให้ได้ผลดีอย่างแน่นอนมั่นใจ แต่ในที่สุด การที่จะให้ได้ธรรมรวมทั้งธรรมาธิปไตยในภาคปฏิบัติ ก็มาขึ้นต่อธรรมาธิปไตยในใจตั้งแต่ของคนผู้บัญญัติเอง ที่จะมีคุณภาพแค่ไหน ก็เลยเป็นเรื่องวนเวียน และขึ้นต่อการปฏิรูปด้านที่ ๒ อีกนั่นเอง

สอง ด้านตัวคน ได้แก่การศึกษาที่จะพัฒนาบุคคล ให้มีคุณภาพที่จะใช้เจตนาหรือเจตจำนงที่ถูกต้อง ที่จะตัดสินใจโดยเอาธรรมเป็นเกณฑ์ ที่เรียกว่าเป็นธรรมาธิปไตย

ในการตัดสินใจ ถ้าเราไม่ให้การศึกษา ไม่พัฒนามนุษย์ เมื่อคนไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญา ก็อ่อนแอจนคลอนแคลน โอนเอนไปตาม

กระแส ถูกชักจูงหรือแม้แต่หลอกได้ง่าย หรือไม่ก็เผลไปตามพวก หรือ แม้กระทั่งตามเสียงเล่าลือ กลายเป็นโลกาธิปไตย ถ้าไม่เช่นนั้นก็เอา ผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ ถือสิทธิของตัวเอง หรือมองอยู่แค่ว่าตัว จะได้จะเป็น กลายเป็นอัตตาธิปไตย การตัดสินใจของคนที่ขาดการศึกษา จึงมักอยู่กับอัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตย

ในทางตรงข้าม ถ้าคนมีการศึกษาที่ถูกต้อง หรือการศึกษาที่แท้ แล้ว ก็จะเป็นคนมีคุณภาพ คือดีทั้งด้านปัญญา และดีทั้งด้านเจตนา ดังที่ได้ย้าบอๆ

๑) มีปัญญาดี คือ รู้เข้าใจเท่าทันข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ รู้ จักคิด มีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณ แยกแยะได้ว่า อะไรเป็นความจริง ถูกต้องดีงาม ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

๒) มีเจตนาดี คือ คิดสุจริต ตั้งใจดี มุ่งพูดจาสื่อสารและทำ การในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลสร้างสรรค์ เริ่มแต่หมั่นมั่นทำหน้าที่ ของตนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

นี่เป็นเกณฑ์อย่างง่าย ๆ ที่จะใช้ตรวจสอบและวัดผลการศึกษา ดูแค่ ๒ ด้านนี้ก็นับว่าเพียงพอ

ให้การศึกษามีคุณภาพ

ที่จะนำธรรมาธิปไตย มาให้แก่ประชาธิปไตย

ผู้ห่วงสถานการณ์: ปัจจุบันนี้ คนดูเหมือนจะห่วงกังวลเกี่ยวกับคุณภาพ ของการศึกษากันมาก

พระอาจารย์: เท่าที่มองๆ กัน จะเห็นว่า คนมักบอกว่าการศึกษา เวลานี้เน้นด้านปัญญา ให้คนมีความรู้ แต่พอดูกันจริง ที่ว่าปัญญาก็ ไม่ค่อยตรง มักเอาแค่ความรู้ข้อมูลในวงจำกัด บวกกับทักษะจำเพาะ

ส่วนหนึ่ง ที่จะเอาไปใช้ทำงานอาชีพ แต่ความมีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณ เป็นต้น บางทีไม่ได้ฝึกกัน

ส่วนด้านที่สอง คือเจตนาหรือเจตจำนง มักจะเลื่อนกลางหรือขาดพร่อง ขาดจิตสำนึกที่จะให้เจตนาตั้งแน่วมุ่งไปในทางดี แทนที่จะมีเจตนาเป็นกุศล กลับตรงข้าม คือมักเป็นไปในทางคิดจ้องหาผลประโยชน์ให้แก่ตน มุ่งจะเสกพบวิภวาทิ บำรุงบำเรอ ฟุ้งเพื่อหลงความโก้ เก๋ ฮือเฮไปตามกระแส มีความคิดผิวนิยมนัก คำนึงถึงค่านิยม ตอกย้ำกัน แต่อดตาธิปไตย และโลกาธิปไตย

ถ้าตรวจสอบวัดผลออกมาอย่างนี้ ก็ไม่ใช่แค่ว่าเด็กจะสอบตกในการศึกษาเท่านั้น แต่ระบบการศึกษาเองได้สอบตกเสียก่อนแล้ว

ถ้าคนเป็นผู้ที่พัฒนาแล้วด้วยการศึกษา มีทั้งปัญญาและเจตนาที่ดี ก็มั่นใจได้ว่าเขาจะใช้อำนาจตัดสินใจที่เขาเป็นในระบบประชาธิปไตย ด้วยการตัดสินใจที่เป็นธรรมาธิปไตย

แต่ถ้ามีพลเมืองที่ขาดๆ พร่องๆ ทางปัญญาบ้าง ทางเจตนาบ้าง ประชาธิปไตยก็ขาดๆ พร่องๆ ไม่มีหลักประกัน แล้วก็คงเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอย่างที่เป็นอยู่

สรุปว่า ถ้าเจตนาดีแล้ว มีปัญญาด้วย ก็ตัดสินใจได้ผลดี

ถ้ามีปัญญา แต่เจตนาไม่ดี ก็เสียใจ ก็เอาปัญญาไปใช้หาผลประโยชน์ให้แก่ตัว และทำร้ายผู้อื่น

ถ้าเจตนาดี แต่ปัญญาไม่มี ก็จบเหมือนกัน เพราะจะตัดสินใจผิดพลาดโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ แล้วก็ไปไม่รอด

นี่เป็นจุดบรรจบของระบบการปกครอง กับธรรมะ คือความจริงความถูกต้องดีงาม ที่เป็นหลักทั่วไปอันหนึ่ง

ผู้ห้วงสถานการณ์: ปัญญา กับ เจตนา นี่เห็นเลยว่าเป็นเรื่องใหญ่จริงๆ

พระอาจารย์: ไม่ใช่ดูแค่ปัญญากับเจตนาในส่วนของตัวเองเท่านั้น แต่ปัญญานั้นยังมองดูรู้เข้าใจเท่าทันเจตนาของผู้อื่นทั้งหลายที่ร่วมอยู่ในระบบประชาธิปไตยด้วย เช่น สามารถพิสูจน์เจตนาของผู้ที่ใช้อำนาจตัดสินใจ ดูว่าเขามีเจตนาที่เป็นธรรมหรือเปล่า ตรงนี้เป็นเรื่องใหญ่เหมือนกัน

จะเห็นว่า ประชาชนไม่ค่อยมองที่เจตนา แต่ไปมองที่อะไรที่ตัวจะได้ ก็เลยติดอยู่แค่อัตตาธิปไตย

ที่จริง อย่างน้อยต้องมองสองชั้นสองด้าน เขาจะให้อะไรแก่เรา ตอนนี้นึกมองแน่ แต่เขาให้เพื่ออะไร ก็ต้องมองด้วย เจตนาของเขามุ่งดีเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งที่ยากจน จึงมาช่วยยกฐานะ หรือว่าเขามุ่งอะไรอีก และอะไรอีกที่ว่ามันควรเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ อย่างนี้ก็เป็นข้อที่จะศึกษา

นี่ก็คือ เป็นเรื่องของคนในสังคมประชาธิปไตยที่จะต้องใช้ปัญญา ถ้าไม่เช่นนั้น ถึงด้านเจตนาจะใช้ได้ ก็จะไม่สามารถใช้อำนาจตัดสินใจได้ถูกต้อง

ฉะนั้น จึงต้องพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม แล้วตรงนี้แหละคือธรรมาธิปไตย

ตอนนี้ก็คงไม่มองประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตยปนกันยุ่งอีกต่อไปแล้ว

ผู้ห้วงสถานการณ์: วันนี้คงจะรบกวนท่านมากไปแล้ว เกือบ ๒ ชั่วโมง

ขอบมัสการ

ธรรมาธิปไตย ตอนเดียวบ*

“ประชาธิปไตย” เพิ่งเกิดใหม่จาก democracy

ผู้สู่สถานการณ์: ได้ทราบที่ท่านเทศน์เรื่อง...

พระอาจารย์: ไม่มีอะไรหรอก พูดกันเรื่อง ประชาธิปไตย กับ
ธรรมาธิปไตย คนนั้นเขาร่างมาเป็นแถลงการณ์เลยนะ สาระสำคัญ
ก็คือ จะยกระดับประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตย

ก็เลยบอกว่า ต้องพูดกันให้ชัดว่า ความหมายของ
ธรรมาธิปไตยคืออะไรกันแน่ เพราะมีการยกมาอ้างมาอธิบายกันจน
กระทั่งคลุมเครือไปหมด ดังจะเห็นว่า พอจะเอาเข้าจริง ก็ไม่แจ่มแจ้ง
ไม่เด็ดขาดลงไป แล้วคนก็ชักจะมองในลักษณะที่เป็นการเพ้อฝัน

เรื่องเป็นอย่างนี้ คือ มีการพูดกันเหมือนกับว่ามีระบบการ
ปกครองอุดมคติที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย แต่เวลานี้เราเป็นแค่
ประชาธิปไตย จึงยังต้องก้าวไปเป็นธรรมาธิปไตย คล้ายๆ อย่างนั้น

อีกแบบหนึ่ง ก็มองเหมือนกับว่า ธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติ
สูงสุดของการปกครองที่ดี จึงจะต้องพัฒนาระบบประชาธิปไตยขึ้น
ไป ให้มีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย

---

* หลังจากมีการสนทนาในตอนค่ำวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ แล้ว ต่อมา ในวันรุ่งขึ้น
บังเอิญว่ามีผู้มาเยี่ยมอีกคณะหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏเหตุการณ์ใหญ่เดียวกันนั้น จึงได้พูดทบทวน
สาระของเรื่องธรรมาธิปไตยที่ได้พูดไปแล้ว เห็นว่าเนื้อหาเหมือนเป็นคำสรุป น่าจะเป็น
ประโยชน์ จึงนำลงพิมพ์ต่อท้ายไว้ด้วย โดยตัดเติมตามควร

เดี๋ยวนี้ คนที่พูดเรื่องธรรมาธิปไตย มักจะมองในความหมายอย่างที่ว่ามานั้น

ความจริง ธรรมาธิปไตยมันไม่ใช่ระบบการปกครอง แต่มันเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติในตัวคน ก็เลยบอกว่า นี่นะ แม้แต่สังฆะซึ่งเป็นสถาบันที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นเอง ก็ไม่มีการปกครองที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไม่ใช่การปกครองที่ไหนทั้งนั้น แม้แต่ในคณะสงฆ์ แต่มันเป็นคุณสมบัติในตัวบุคคล

“ธรรมาธิปไตย” เป็นคำเก่าที่มีอยู่ก่อนแล้วในพระไตรปิฎก โดยมีความหมายของมันเองมาแต่เดิม ที่นี้ชื่อของมันเกิดมาคล้ายเข้ากับคำใหม่ที่เขาคิดบัญญัติขึ้นมาไม่นานนี้ว่า “ประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นการบัญญัติเพื่อให้เป็นคำแปลของคำฝรั่งว่า democracy

เมื่อเป็นคำบัญญัติขึ้นสำหรับ democracy คำว่า “ประชาธิปไตย” ก็จึงต้องมีความหมายไปตามคำฝรั่งคือ democracy ที่ว่านั่นด้วย

ทีนี้ เมื่อเวลาผ่านไป คำว่า “ประชาธิปไตย” มีการใช้ดาษดื่นมาก จนกลายเป็นว่า คนรู้จักคำว่า “ประชาธิปไตย” มากกว่าคำว่า “ธรรมาธิปไตย” พอเจอคำ “ธรรมาธิปไตย” ก็เลยชักจะมองความหมายของมันไปในเชิงที่จะให้เข้ากับหรือให้อนุวัตรตามความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย”

ไปๆ มาๆ “ธรรมาธิปไตย” ก็เลยจะมีความหมายที่คลุมเครือหรือสับสน เพราะยกขึ้นมาพูดที่ไร ก็มักมีเงาของคำว่า “ประชาธิปไตย” เข้ามาพาดผ่าน

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง ซึ่งมีเรื่องของการจัดตั้งวางระบบ มีกระบวนการขั้นตอนระเบียบวิธีอะไรต่างๆ ในการ

ดำเนินการที่เป็นรูปธรรม ตรงนี้ชัดว่า ระบบจัดตั้งที่วุ่นวายไม่มีใน
ธรรมาธิปไตย เพราะฉะนั้น ถ้าจะไปบอกให้พัฒนาประชาธิปไตยไป
เป็นธรรมาธิปไตย ก็ย่อมมองไม่ชัด แล้วถ้าคนเข้าใจผิดว่า
ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบเป็นระบบ ก็เลยจะยุ่งกันใหญ่

จึงต้องให้ชัดว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง แล้วก็
ไปเทียบกับระบอบการปกครองอื่นๆ จะเป็นระบอบเผด็จการ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ คณาธิปไตย หรืออะไรก็ว่าไป

แล้วที่นี้ ธรรมาธิปไตยคืออะไรล่ะ อ้อ... อันนี้ต้องมาดูที่การ
ตัดสินใจของบุคคล ก็เลยต้องอธิบายกันหน่อย

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี

ตรงนี้ดูให้ชัดเจน คือว่า ในการปกครองทุกระบบ มีองค์
ประกอบสำคัญ คือ **อำนาจตัดสินใจ** อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด

การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั้น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด
ตัวกำหนดก็อยู่ที่อำนาจตัดสินใจ หมายความว่า อำนาจตัดสินใจสูงสุด
อยู่ที่ไหน การปกครองก็คือระบอบนั้น จะเป็นระบอบการปกครองไหน
ก็ดูว่าอำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ใด

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่บุคคลผู้เดียว ก็เป็น เผด็จการ

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล ก็เป็น คณาธิปไตย

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็เป็น ประชาธิปไตย

ตอนนี้ บ้านเมืองของเราเนี่ย ตกลงกันมาให้เป็นประชาธิปไตย
อำนาจตัดสินใจก็จึงมาอยู่ที่ประชาชน

ที่นี้ ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชนก็
มอบอำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่พวกตัวแทนที่พวกตนเลือกตั้งไปนั้น แล้ว

ตัวแทนหรือผู้แทน (ส.ส.) เหล่านี้ ยังไปประชุมกันเลือกผู้นำหรือหัวหน้าผู้บริหารขึ้นมาให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง

ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจ ให้กับคนที่เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น

ดังนั้น นายกรัฐมนตรีก็จึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และทำการตัดสินใจในนามของประชาชน

ทีนี้ ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการปกครองนั้น มันก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจ จะใช้อำนาจตัดสินใจนั้น ด้วยเอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

นี่เราดูตรงนั้นะ ไม่ว่าจะเป็นระบบไหน จะเป็นระบบเผด็จการ หรือเป็นระบบคอมมิวนิสต์ หรือเป็นระบบประชาธิปไตย ในเวลาที่ใช้อำนาจตัดสินใจ จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์

ถ้าเขาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงตัว เอาทิฐิความเห็นความเชื่อยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตน เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ก็เป็น*อัตตาริปไตย*

ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่ไม่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่าแล้วแต่พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือตอบสนองการเอื้อประโยชน์ ก็เป็น*โลกาธิปไตย*

ถ้าเอาความจริงความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ โดยใช้ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่าง

กว้างขวาง ให้่องแท้ ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความสามารถใจ ก็เป็น**ธรรมาธิปไตย**

ฉะนั้น ผู้เผด็จการก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

คณาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

แต่ที่เราต้องการ ซึ่งดีที่สุด คือให้เป็น**ธรรมาธิปไตย**

ถ้าผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินแบบธรรมาธิปไตย ก็เป็นเผด็จการที่ดี แต่เรากลัวว่าเขาจะตัดสินใจไม่รอบคอบ เพราะรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึง หรือปัญญาอาจจะไม่พอ เป็นต้น

ถ้าคณาธิปไตยที่ไหน เป็นธรรมาธิปไตย มันก็ยังมีดี คือเป็นอย่างดีที่สุดของคณาธิปไตย แต่เราเห็นว่ายังมีจุดอ่อนอยู่มาก

ที่นี้เราหวังว่า ถ้าระบอบเป็นประชาธิปไตย และคนใช้อำนาจตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็จะเป็นดีที่สุด

จะเป็นอย่างนี้ได้ ก็ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เลือกตั้งเลยทีเดียว ทุกคนต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง

พอถึงวันเลือกตั้ง เราตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เลือกใครละ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตรองตรวจไล่ดูให้ชัดที่สุด ใครพรรคไหนเป็นคนดี มีธรรมมีปัญญาซื่อสัตย์สุจริตมุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแน่นอน ก็

ได้ตัวเลย บอกว่าคนนี้เป็นผู้แทนของเราได้

ผู้แทนเป็นอย่างไร ก็แสดงว่าผู้เลือกคงเป็นอย่างนั้น ถ้าผู้เลือกเป็นคนดี ก็คงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี ถ้าผู้แทนชั่ว ก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่าผู้เลือกก็คงจะชั่วหรือมีคุณภาพต่ำ มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองดูที่ ส.ส. ไทย แล้วบอกว่า คนไทยก็คืออย่างนี้

พูดสั้นๆ ว่า ธรรมาธิปไตยจะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของทุกกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตย เริ่มตั้งแต่การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจครั้งสำคัญยิ่งใหญ่มาก สำหรับประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

ทีนี้ คนที่มีอำนาจตัดสินใจใหญ่ที่สุด คือผู้บริหารสูงสุด ในกรณีนี้ก็คือนายกรัฐมนตรี เพราะได้รับมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจนี้แทนประชาชน ในนามของประชาชน หรือในนามของประเทศชาติทั้งหมด

เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจตัดสินใจของนายกรัฐมนตรีจึงสำคัญที่สุด

ถ้านายกรัฐมนตรีผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจแทนประชาชนนี้ ใช้อำนาจตัดสินใจสูงสุดนั้น ด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็ดีนะซิ ก็หวังได้ว่าเขาจะรักษาประเทศชาติไว้ด้วยดี และตัวเขาเองก็จะเป็น**รัฐบุรุษ**

แต่ถ้านายกรัฐมนตรีใช้เกณฑ์อัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตยในการตัดสินใจ แล้วไม่ช้าไม่นานนัก ประเทศชาติก็มีหวังปั่นป่วนวุ่นวาย และตัวเขาเองก็จะเป็นอะไรที่ตรงข้ามกับ**รัฐบุรุษ**

ตอนนี้ เรามีประชาธิปไตยที่ว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด หรือเลวน้อยที่สุดแล้ว ทำไมจึงต้องมาโอดครวญแต่ปัญหากันอยู่เรื่อย

เรื่องก็คือว่า การใช้อำนาจตัดสินใจมันไปไม่ค่อยจะถึง
ธรรมาธิปไตยกันเลย หรือว่าธรรมาธิปไตยมันไม่ค่อยจะเด่นขึ้นมา
ให้เห็นชัดที่จะทำให้ชื่นใจมันใจ

เมื่อไรๆ ก็ได้แต่นัวเนียตัดพ้อต่อว่า กระทั่งทะเลาะกันอยู่ ที่
เรื่องอัตตาธิปไตยกับโลกาธิปไตยนั้นแหละ

บางทีทำท่าจะเอาธรรมาธิปไตย แต่ก็อยู่แค่ธรรมชั้นสองที่เป็น
กฎคนทำ อ่างกันอยู่นั่น ติดอยู่แค่นั้น ขึ้นไม่ค่อยถึงธรรมแท้ที่เป็น
กฎแห่งธรรม ก็เลยเอาดีจริงไม่ได้

เอาละ ระบอบประชาธิปไตยจะดีได้ คนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

- เฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารสูงสุดที่ใช้อำนาจตัดสินใจในนามของ
ประชาชน จะต้องทำการตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย และ

- ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ แต่ละคนต้องทำการ
ตัดสินใจขึ้นพื้นฐานของประชาธิปไตย ที่จะเลือกผู้แทนมารับมอบ
อำนาจตัดสินใจของตนไป ด้วยการเลือกตั้งที่ใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

นี่แหละ มาบรรจบกันที่นี้ ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย ถ้า
อย่างนี้จะไม่สับสน ไม่เช่นนั้นก็ยุ่งอยู่เนี่ย จะให้ระบอบประชาธิปไตย
เป็นธรรมาธิปไตยอย่างไรดี มองไม่ชัด ก็เลยนัวเนียงูง้าง สับสนหมด

ธรรมาธิปไตยของนายกรัฐมนตรี ชี้ชะตาประชาธิปไตย

ผู้ดูแลการณ์: ชัดเจนมาก แต่คนเราไม่ค่อยมีหลัก ไม่มีหลักคิด

พระอาจารย์: มันต้องชัดลงไป ชื่อนี้ ความนี้ หลักนี้ มันอยู่ตรงไหน
ที่จุดไหน ตำแหน่งไหน ของเรื่องนั้นๆ ต้องจับให้ได้ ความชัดเจนนี้
สำคัญมาก ต้องจะแจ่มชัดเจน

ผู้สู่สถานการณ์: ความจะแจ้งชัดเจนต้องที่การกระทำด้วย คือในการที่จะทำตรงนั้นให้ได้

พระอาจารย์: เริ่มด้วยความชัดเจนในการคิด แล้วก็พูดออกมาให้ชัดเจน และทำได้ชัดเจนตรงจุด - ถัดชัด พูดชัด ทำชัด

เรื่องนี้สำคัญจริงๆ นะ เรื่องประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตยนี้ ควรจะชัด ไม่เช่นนั้นจะยุ่งจะมั่วไปหมด และจะไม่หนักแน่น ไม่มีพลัง แล้วชาวพุทธเดี๋ยวนี้ก็ชอบอ้างกันมากในเรื่องธรรมาธิปไตย

ถ้าไม่ชัด มันก็จะกลายเป็นอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือคนข้างนอกเขาจะมองไปในแง่เป็นเรื่องเพ้อฝัน จับเอามาปฏิบัติไม่ได้

ที่จริง แม้แต่คำที่ใช้เชิงนามธรรมว่า "ความเป็นประชาธิปไตย" ที่หลายคนชอบพูด ก็มีความหมายแค่ว่ามองว่าใจกว้าง รับฟังคนอื่น ยอมรับเสียงส่วนใหญ่ได้ ซึ่งไม่ถึงขั้นเป็นตัวหลักการ แต่ธรรมาธิปไตยนี้ ถ้าเข้าใจแล้ว จะเห็นว่าเป็นตัวหลักการที่ชัดเป็นแกนเลยทีเดียว

เอ... น่าจะจบเสียที ถึงตรงนี้ เราต้องกำชับว่า นายกรัฐมนตรีทำหน้าที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน ท่านต้องเป็นธรรมาธิปไตย ไม่เช่นนั้นประชาธิปไตยไม่มีทางสำเร็จ

ประชาธิปไตยจะดีไม่ได้ ถ้าผู้นำคือนายกรัฐมนตรีไม่มีธรรมาธิปไตย และประชาธิปไตยนั้นก็จะเป็นธรรม

ประชาธิปไตยจะเป็นธรรมไม่ได้ ถ้านายกรัฐมนตรีไม่มีธรรมาธิปไตย

จะพูดให้หนักกว่านี้ก็ได้ว่า

ประเทศไทยจะเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้านายกรัฐมนตรีไม่มีธรรมาธิปไตย

นี่เป็นคำสรุปของที่พูดเมื่อกี้

ผู้ดูแลสถานการณ์: เขาเขียนป้ายกันว่า ให้มีจริยธรรม ให้มีอย่างนั้น
อย่างนี้ มันกว้างๆ คลุมๆ ไม่เห็นชัดลงไปอย่างนี้

คำว่าประชาธิปไตยก็อย่างที่ท่านชี้แจง แล้วธรรมาธิปไตย จนถึง
อัตตาธิปไตย เรายังไม่รู้เลยว่า ที่จริง มันเป็นเรื่องที่มาจากข้างในตัว
ไม่ใช่ระบบ ประชาธิปไตยนี้คือระบอบ

พระอาจารย์: ในที่สุด ระบอบนี้จะสำเร็จได้ด้วยตัวบุคคลนั่นเอง

ผู้ดูแลสถานการณ์: คืออำนาจตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ...

ธรรมาธิปไตย พิสูจน์นักบริหารที่ยิ่งใหญ่ยามฝ่าวิกฤต

พระอาจารย์: ที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหลักการทั้งนั้น และหลักการมากมายหลายอย่าง ก็เป็นเรื่องที่มนุษย์เราทั้งหลายบัญญัติจัดตั้งวางกันขึ้น โดยเฉพาะที่เด่นก็คือกฎหมาย ที่ว่าเป็นกฎคนทำ แล้วหลักการจำพวกกฎคนทำเหล่านี้ก็ออกมาในฐานะเป็นตัวแทนหรือเป็นสื่อของธรรม และกฎแห่งธรรมนั่นเอง คนจะต้องไปให้ถึงธรรมตัวจริงตัวแท้

คนที่รู้จักยึด**กฎคนทำ** โดยโยงไปถึง**กฎแห่งธรรม**ได้ ไม่หลง ไม่เฉไฉ นับว่าเป็นคนที่ยอดเยี่ยม

คนที่เข้าถึงธรรม อยู่กับธรรม โดยมีปัญญารู้ธรรม และเจตนาเป็นธรรม จะมีความมั่นใจที่จิตได้ดุล ซึ่งเป็นความมั่นคงที่แท้จริง จะใสสว่างสะอาดสงบ ไม่หวั่นไหว และมีความสุขที่เป็นอิสระ

ผู้บริหารกิจการของมนุษย์ ไม่ว่าในระดับใดๆ ก็ตาม จะเป็นเรื่องประเทศชาติ หรือห้างร้านบริษัท จะประสบความสำเร็จแท้จริงได้ เป็นนักบริหารสมบูรณ์ ต่อเมื่อบริหารตลอดลงไปถึงกระบวนการ

ธรรมชาติที่ว่าเป็นให้กลมกลืนเป็นองค์รวมที่บูรณาการทั่วตลอด

เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้าย แม้จะเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง ถึงขั้นวิกฤต นักบริหารที่มุ่งธรรม ก็จะมีมองเป็นโอกาสที่จะก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ในการเข้าถึงบูรณาภาพแห่งธรรม เพราะจะได้สามารถสำรวจตรวจสอบมองเห็นจุดเห็นแย้งที่ขัดแย้งพร่องที่จะได้แก้ไขจัดปรับให้สมบูรณ์ เขาจึงไม่ปฏิบัติการเชิงลบ ที่จะสูญเสียหรือทำลายพลังงานด้วยการวิวาทต่อกรพยายามเอาชนะภายนอก

เมื่อตั้งสติและดำรงขันติได้ ผ่านพ้นอารมณ์ความรู้สึกขุ่นเคืองเป็นต้นไปแล้ว พอก้าวสู่การใช้ปัญญา เขาจะขบใจพวกรคนที่มาชี้โทษให้ แล้วใช้โอกาสและพลังงานในทางสร้างสรรค์ให้เต็มที่ แล้วเขาก็จะก้าวสูงขึ้นไปด้วยชัยชนะแท้ ที่ทุกฝ่ายได้ด้วยกัน ที่ความเป็นฝ่ายละลายหายไป และทุกอย่างดีขึ้น คือชัยชนะแห่งธรรม

ถ้าต่อสู้เพื่อเอาชนะกัน ด้วยความรุนแรงหรือเล่ห์กลภายนอก จะไม่มีทางได้ชัยชนะแท้จริง เพราะความชนะที่สูญเสียธรรม ไม่อาจเป็นชัยชนะที่แท้ ตราบาปจะคงอยู่ และคงอยู่ยืนยาว นานกว่าชีวิต และแม้แต่ชาติวงศ์ของคนคิดว่าตนชนะนั้น

ชัยชนะที่แท้และยั่งยืน ต้องเป็นชัยชนะแห่งธรรม และชัยชนะโดยธรรมเท่านั้น

ธรรมาธิปไตยมา จะแก้ปัญหาได้ถูกทาง

ผู้ดูแลการณ์: ทำอย่างไรดี ตอนนี้จะแทนที่จะคิดแก้ไขความแตกแยก ดูเหมือนเขาจะยิ่งแสวงความแตกแยกให้หนักขึ้น

พระอาจารย์: คนที่ขัดแย้งกันเกินขีด จนกลายเป็นแตกแยกแบ่ง

ฝ่ายทะเลาะต่อสู้จะเอาชนะกันนั้น ถ้าไม่ใช่เพราะยึดถือผลประโยชน์ที่ถูกกระทบหรืออาจจะสูญเสีย หรือมีความต้องการซ่อนแฝงบางอย่างแล้ว ก็มักเป็นเพราะมีความยึดติดในตัวตนของบุคคล เป็นต้นด้วยการมองแบบคลุมๆ หรือเหมารวม ไม่ทางบวก ก็ทางลบ แล้วก็กลายเป็นว่า ถ้าเป็นบวกก็บวกอย่างเดียวทั้งตัวทั้งคน ถ้าเป็นลบก็ลบอย่างเดียวทั้งตัวทั้งคน ซึ่งโดยทั่วไปยากที่จะเป็นจริง

คนที่แตกแยกแบ่งฝายนั้น ที่จริงต่างก็คงมีความหวังดีต่อประเทศชาติสังคมของตน ถ้าเขามีความหวังดีเหมือนกัน แต่เขามองเห็นต่างกัน ก็แสดงว่าโดยพื้นฐาน เขายังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ถ้าอย่างนั้น เขาน่าจะเอาความต่างที่มองเห็น ซึ่งบางทีก็คือส่วนเพิ่ม มาทำให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติของตนเท่าที่จะเป็นไปได้

การที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็คือ การไม่มองแบบเหมารวม ซึ่งหมายความว่า ไม่มองติดตันอยู่ที่ตัวบุคคล อันจะทำให้ความเป็นฝ่ายเกิดขึ้นโดยเกาะอยู่กับตัวบุคคลนั้น แต่มองไปที่การกระทำของเขา ซึ่งจำแนกออกไปได้เป็นแต่ละอย่างๆ ที่จะเห็นได้หรือวิเคราะห์ได้ว่าดี-ร้าย ถูก-ผิด เป็นคุณ-เป็นโทษ อย่างไรๆ โดยใจมุ่งไปที่การแก้ปัญหา และทำให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวมประเทศชาติ

ที่ดี ที่เป็นคุณ ก็ยอมรับไมทนา ที่ไม่ดี ที่ผิด ที่เป็นโทษ ก็ยอมรับตามเป็นจริง แล้วแก้ไขหรือปฏิบัติไปตามธรรม

การปฏิบัติโดยมองตามที่มันเป็น และตั้งวางใจไปตามธรรมอย่างนี้ นอกจากจะแก้ปัญหา ช่วยให้ธรรมเกิดขึ้นแล้ว ก็ช่วยให้บุคคลนั้นเจริญงอกงามก้าวสู่ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย